ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ Г-ЖА V. TRSTENJAK

представено на 6 юли 2010 година [1]

I — Въведение

1. Настоящото дело е образувано по преюдициално запитване, отправено от Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság (Районен съд за II и III район на Будапеща, наричан по-нататък „запитващата юрисдикция“) на основание член 234 ЕО [2], с което тази юрисдикция поставя на Съда редица въпроси, свързани с тълкуването на Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори [3].

2. Преюдициалното запитване е отправено по повод на спор между VB Pénzügyi Lízing Zrt. (наричано по-нататък „заявител в главното производство“) и г-н Ferenc Schneider (наричан по-нататък „длъжник в главното производство“) относно връщане на кредит. Наред с другото, в него се поставя въпросът за ролята на Съда при осигуряването на предписаната с Директива 93/13 еднаква степен на защита на потребителите във всички държави — членки на Европейския съюз. Отговор на този въпрос трябва да се даде с оглед на досегашната практика на Съда, и най-вече на Решение от 4 юни 2009 г. по дело Pannon [4].

II — Правна уредба

A — *Общностно право*

1. Статут на Съда

3. Член 23 от Протокола относно Статута на Съда предвижда:

„В случаите на член 35, параграф 1 от Договора за ЕС, член 234 от Договора за ЕО

1 — Език на оригиналния текст: немски.

2 — Съгласно Договора от Лисабон от 13 декември 2007 г. за изменение на Договора за Европейския съюз и Договора за създаване на Европейската общност (ОВ C 306, стр. 1) преюдициалното производство вече е уредено в член 267 от Договора за функционирането на Европейския съюз.

3 — ОВ L 95, стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273.

4 — C-243/08, Сборник, стр. I-4713.

и член 150 от Договора за Евратом решението на съда или правораздавателния орган на държава членка, с което се спира производството пред него и въпросът се отнася пред Съда, се съобщава на Съда от съответния съд или правораздавателен орган. След това решението се съобщава от секретаря на Съда на страните, държавите членки и Комисията, а освен това на Съвета или Европейската централна банка, ако актът, чиято действителност или тълкуване се оспорва, е приет от един от тях, и до Европейския парламент и Съвета, ако актът, чиято действителност или тълкуване се оспорва, е приет съвместно от двете институции.

В срок от два месеца от това уведомяване страните, държавите членки, Комисията и при необходимост Европейският парламент, Съветът и Европейската централна банка имат право да представят на Съда изявление по делото или писмени бележки.

В случаите по член 234 от Договора за ЕО решението на националния съд или правораздавателен орган се съобщава от секретаря на Съда на държавите, различни от държавите членки, страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство, а също и на Надзорния орган на ЕАСТ, упоменат в това споразумение, ко[и]то в срок от два месеца от уведомяването мо[гат], ако се засяга област от приложението на споразумението, да представ[ят] на Съда становище по делото или писмени бележки.[…]“.

4. С влизането в сила на 1 декември 2009 г. на Договора от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и Договора за създаване на Европейската общност е изменен и член 23 от Статута на Съда [5]. Тези изменения обаче внасят само отделни уточнения във връзка с преюдициалното производство, което вече е уредено в член 267 ДФЕС.

2. Директива 93/13

5. Съгласно член 1, параграф 1 от Директива 93/13 тя има за цел да сближи законовите, подзаконовите и административните разпоредби на държавите членки относно неравноправните клаузи в договори, сключвани между продавач или доставчик и потребител.

6. Член 3, параграф 1 от Директивата предвижда:

„В случаите, когато дадена договорна клауза не е индивидуално договорена, се счита за неравноправна, когато въпреки изискването за добросъвестност, тя създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията, произтичащи от договора“.

5 — ОВ C 115, 2008 г., стр. 210.

7. Член 6, параграф 1 от същата директива постановява:

„Държавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договорът продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.

8. Член 7, параграф 1 от Директивата гласи:

„Държавите членки [гарантират], че в интерес на потребителите и конкурентите, съществуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“.

Б — *Национално право*

9. От акта за преюдициално запитване става ясно, че унгарският законодател е транспонирал Директива 93/13 на няколко етапа. Действащата в момента уредба е въведена с измененията на Закон III от 2006 г., с които, наред с другото, са установени членове 205/A, 205/B и 209—209/B от Гражданския кодекс (наричан по-нататък „ГК“).

10. Съгласно член 205/A, алинея 1 от ГК за общи условия на договора се считат всички договорни клаузи, които едната страна определя предварително и едностранно, без участието на другата страна, с цел сключване на множество договори и които не са индивидуално договорени между страните.

11. Съгласно член 205/A, алинея 2 от ГК тежестта на доказване, че съответните клаузи са индивидуално договорени, е за страната, която използва общи условия. Тази разпоредба се прилага съответно и в случаите, когато между страните е спорно дали са индивидуално договорени клаузите, които са предварително и едностранно определени от страната, сключваща договор с потребителя.

12. Съгласно член 205/A, алинея 3 от ГК ирелевантни за преценката на общите условия на договора са обхватът, формата и начинът на съставянето им, както и това дали са включени в текста на договора, или се съдържат в отделен документ.

13. Съгласно член 205/B, алинея 1 от ГК общите условия могат да бъдат част от договора само ако прилагащата ги страна е осигурила на другата страна възможност

да се запознае със съдържанието им и същата ги е приела изрично или чрез конклудентни действия.

14. Съгласно член 205/B, алинея 2 от ГК другата страна трябва да бъде специално информирана за общите условия на договора, които съществено се отклоняват от обичайната договорна практика или от облигационноправните разпоредби или се отличават от предишно споразумение, прилагано между страните. Подобна клауза може да бъде част от договора само ако другата страна ги е приела изрично, след като е била специално информирана за тях.

15. Съгласно член 205/C от ГК, ако общите условия на договора противоречат на останалите договорни клаузи, за част от договора се считат последните.

16. Съгласно член 209, алинея 1 от ГК общите условия в потребителски договор, които не са индивидуално договорени, са неравноправни, когато в нарушение на изискването за добросъвестност определят договорните права и задължения на страните в ущърб на страната, която не е формулирала условията на договора.

17. Съгласно член 209, алинея 2 от ГК, когато се установява дали дадена клауза е неравноправна, трябва да бъдат разгледани всички обстоятелства, довели до сключването на договора, видът на договорената услуга и връзката на тази клауза с други договорни клаузи или с други договори.

18. Съгласно член 209, алинея 5 от ГК не може да се счита за неравноправна договорна клауза, предвидена в правна норма или съставена в съответствие с правна разпоредба.

19. Съгласно член 209/A, алинея 1 от ГК ощетената страна може да оспорва неравноправните клаузи, които са включени в договора под формата на общи условия.

20. Съгласно член 209/A, алинея 2 от ГК неравноправните клаузи в потребителски договор, които са включени в него под формата на общи условия и са предварително и едностранно определени от страната, сключваща договор с потребителя, без да са договорени индивидуално, са нищожни. Позоваване на нищожността е възможно само в интерес на потребителя.

21. Във връзка с преюдициалното производство унгарският законодател е изменил Гражданския процесуален кодекс със Закон XXX от 2003 г. След това изменение

член 155/A, алинея 2 от Гражданския процесуален кодекс задължава унгарските съдилища едновременно с подаването на преюдициално запитване до Съда на Европейския съюз да го изпратят за информация и до министъра на правосъдието.

III — Фактите, главното производство и преюдициалните въпроси

22. Спорът в главното производство се отнася до връщането на кредит, с който длъжникът в главното производство е възнамерявал да финансира покупка на автомобил. Договорът за кредит е сключен от заявителя в рамките на стопанската му дейност, докато длъжникът е направил това на 14 април 2006 г. в качеството си на потребител. Когато длъжникът спира плащанията по договора за кредит, заявителят прекратява договора и изисква от длъжника да плати остатъка от дължимата сума.

23. Заявителят в главното производство подава заявление за издаване на заповед за изпълнение, но не пред Ráckevei Városi Bíróság (Градски съд Ракеве) — съдът по местожителството на длъжника, на който спорът би бил подсъден съгласно общите правила за компетентността. Вместо това заявителят се позовава на клауза в договора, че всички спорове във връзка с договора се отнасят до запитващата юрисдикция. Седалището на заявителя не се намира в съдебния район на запитващата юрисдикция, но както от географска, така и от транспортна гледна точка е в близост до седалището на тази юрисдикция.

24. Съдът издава заповед за изпълнение, срещу която длъжникът подава възражение. Длъжникът обаче не обосновава възражението си и не посочва доколко и по каква причина счита, че заявителят няма вземане спрямо него.

25. Преди насрочване на съдебното заседание запитващата юрисдикция установява, че местожителството на длъжника не се намира в нейния съдебен район и че заявителят е подал заявлението за издаване на заповед за изпълнение до най-близкия до неговото седалище съд, позовавайки се на общите условия на договора, което поражда у запитващата юрисдикция съмнения относно въпросната договорна разпоредба.

26. Поради това запитващата юрисдикция решава да спре производството и да постави на Съда следните преюдициални въпроси:

„1) Член 23 от Протокола относно Статута на Съда, приложен към Договора за създаване на Европейския съюз, към Договора за създаване на Европейската общност и към Договора за създаване на Европейската общност за атомна енергия, изключва ли възможността националният съд едновременно с подаването на преюдициалното запитване служебно да информира за това и министъра на правосъдието на съответната държава членка?

2) Компетентен ли е Съдът съгласно член 234 ЕО да тълкува и понятието „неравноправна договорна клауза“ по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година, както и изброените в приложението към тази директива клаузи?

3) При утвърдителен отговор: може ли в интерес на осигуряването на предписаната с Директива 93/13 еднаква степен на защита на потребителите във всички държави — членки на Европейския съюз, преюдициалното запитване, с което се иска такова тълкуване, да включва и въпроса кои аспекти може или трябва да вземе под внимание националният съд, когато определените в Директивата общи критерии се прилагат към специфична индивидуална договорна клауза?

4) Когато страните не са направили искане в този смисъл, но националният съд сам е установил възможността дадена договорна клауза да се окаже неравноправна, може ли този съд служебно да проведе съдебно дирене, за да установи необходимите за тази преценка правни и фактически обстоятелства, въпреки че националното процесуално право допуска такава проверка само по искане на страните?“.

IV — Производството пред Съда

27. Актът за преюдициално запитване с дата 27 март 2008 г. постъпва в секретариата на Съда на 7 април 2008 г. В него са изложени трите първоначално поставени преюдициални въпроса.

28. С акт от 15 септември 2008 г., постъпил на 22 септември 2008 г., запитващата юрисдикция допълва акта за преюдициално запитване с четвърти въпрос. С акт от 29 януари 2009 г. обаче запитващата юрисдикция оттегля този въпрос.

29. С акт от 2 юли 2009 г., постъпил на 3 юли 2009 г., запитващата юрисдикция уведомява Съда, че с оглед на Решение по

дело Pannon GSM не счита за нужно да получи отговор на първия и втория от въпросите, първоначално поставени с акта от 27 март 2008 г., и че не поддържа тези въпроси. За сметка на това запитващият съд поддържа първоначалния трети въпрос и допълва запитването си с три нови въпроса.

V — Основни доводи на страните

А — *По първия преюдициален въпрос*

33. *Унгарското правителство* посочва, че спорните национални процесуални разпоредби могат да предизвикат проблеми само ако създават ограничения пред преюдициалното производство, уредено в член 234 ЕО.

30. Преюдициалните въпроси в окончателния им вид са изложени по-горе.

34. Това правителство изтъква, че доколкото преюдициалните запитвания на националните юрисдикции могат да повлияят както върху прилагането на унгарското право, така и върху изводите им по общностното право, според него е от съществено значение да бъде информирано възможно най-бързо за всяко преюдициално запитване и за неговия предмет. Независимо че подобно уведомяване не е предвидено в общите разпоредби на общностното право във връзка с преюдициалното производство, от това не можело да бъде изведено заключението, че държавите членки нямат право да предвидят механизъм, който да им позволява максимално бързо да получат информация за акта за преюдициално запитване, още повече че този акт така или иначе им се изпраща от секретаря на Съда.

31. В срока по член 23 от Статута на Съда писмени становища представят правителствата на Република Унгария, Ирландия, Кралство Нидерландия и Обединеното кралство, както и Комисията.

32. Тъй като никоя от страните не е поискала да се проведе съдебно заседание, след общото събрание на Съда от 9 март 2010 г. е изготвено заключението по това дело.

35. Оттук унгарското правителство стига до извода, че общностното право допуска

отделна държава членка да бъде информирана за някои преюдициални запитвания по-рано от останалите заинтересовани субекти.

36. *Комисията* посочва, че член 23 от Статута на Съда не забранява на съответната национална юрисдикция да информира за преюдициалното запитване други органи, например министерството на правосъдието. Подобна забрана не можела да бъде изведена и от разпоредбата, според която Съдът изпраща на държавите членки акта на националната юрисдикция.

37. Упражняването на правата, предоставени от общностното право, нито ставало практически невъзможно, нито се усложнявало прекомерно в резултат от препращането до министерството на правосъдието на акта за преюдициално запитване, по който се образува преюдициалното производство по реда на член 234 ЕО. В рамките на преюдициалното производство нямало правен принцип, който да забранява осведомяването на потенциален участник за съдебно производство или за фаза от съдебното производство.

38. Комисията счита, че евентуален риск от оказване на влияние върху националния съд би могъл да възникне само ако последният има право да отправи преюдициално запитване едва след като е уведомил националните органи. В случая по главното производство обаче предвиденото в националното право задължение не съдържало допълнително, противоречащо на общностното право условие, което да може да повлияе върху решението на националния съд, и поради това правото да се започне преюдициално производство не било ограничено.

Б — *По втория преюдициален въпрос*

39. *Унгарското правителство* заявява, че за да се приеме определена договорна клауза за неравноправна, е необходимо да бъдат взети предвид всички специфични обстоятелства във връзка с предмета на договора и сключването му. Националният съд трябвало да разгледа спорната договорна клауза и да установи дали съдържа типичните признаци на неравноправните клаузи по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 91/13.

40. *Комисията* застъпва схващането, че тълкувателната компетентност, с която разполага Съдът, се простира и върху съдържащото се в Директива 93/13 понятие „неравноправна клауза“. Съдът обаче нямал правомощия да определя дали дадена договорна клауза в конкретен случай може да бъде квалифицирана като неравноправна, тъй като тази преценка била от изключителната компетентност на националната юрисдикция, натоварена с решаването на спора по главното производство.

В — *По третия преюдициален въпрос*

41. Според *унгарското правителство* Съдът е компетентен чрез тълкуване на понятието „неравноправни клаузи“ и на изброените в приложението към Директива 93/13 видове клаузи да предоставя на националния съд тълкувателни насоки под формата на определени критерии за преценка на неравноправния характер на съответната договорна клауза.

42. *Комисията* разглежда обстоятелството, че Съдът предоставя на националните юрисдикции насоки относно прилагането на общностното право, като съществен елемент от тълкуването на разпоредбите на общностното право. Следователно Съдът разполагал с такава компетентност и по въпроси, свързани с прилагането на Директива 93/13.

Г — *По четвъртия преюдициален въпрос*

43. *Ирландското правителство* застъпва схващането, че ако в Решение по дело Pannon е искал да възложи на националните юрисдикции безусловно задължение за служебна преценка на неравноправния характер на договорните клаузи, Съдът би формулирал това задължение по недвусмислен начин. Вместо това Съдът пояснил, че определеното в точки 32 и 35 от Решение по дело Pannon задължение на националния съд възниква, „когато са налице необходимите за това правни и фактически обстоятелства“. Поради това ирландското правителство счита, че с Решение по дело Pannon Съдът е постигнал баланс между интереса за защита на потребителите, от една страна, и от друга — зачитането на основните принципи, залегнали в основата на националните законодателства.

44. Според ирландското правителство утвърдителният отговор на този преюдициален въпрос би довел до възлагането на задължение на националните юрисдикции служебно да проверяват дали са налице посочените правни и фактически обстоятелства, за да могат да преценят дали евентуално договорната клауза е неравноправна. Подобен подход би създал за националните юрисдикции задължение за проверка дори в случаите, когато това е в противоречие с националните процесуалноправни разпоредби. Във връзка с това обаче ирландското правителство посочва, че в Решение по дело Pannon се отчита „пасивната роля“ на националните гражданскоправни юрисдикции в производствата между частноправни субекти.

45. *Унгарското правителство* твърди, че член 6, параграф 1 от Директива 93/13 представлява императивна норма от публичен ред. От това следвало, че при преценката на неравноправния характер на договорните клаузи националният съд в съответствие с принципа на равностойност е длъжен да прилага същите процесуални правила, които би приложил във връзка с националните норми от публичен ред. Ако националната правна система предвижда право или задължение за служебно провеждане на съдебно дирене във връзка с прилагането на националните

норми от публичен ред, това следвало да важи и за преценката на неравноправния характер на клаузи в потребителските договори.

46. Директива 93/13 не възлагала на националните юрисдикции задължение за установяване на обстоятелствата по случая, т.е. за служебна преценка на неравноправния характер на договорните клаузи във всеки отделен случай. В съответствие с принципа на процесуална автономия на държавите членки обхватът на задължението за служебно провеждане на съдебно дирене трябвало да се определя въз основа на националното право.

47. Нещо повече, ако националното право предвижда задължение за служебно провеждане на съдебно дирене при облигационни дела, този подход следвало да се прилага и за неравноправните клаузи по смисъла на Директива 93/13. Ако обаче националното право дава предимство на инициативата на страните, като позволява на националния съд да събира доказателства само по тяхно искане, този режим следвало да се прилага и при преценката дали договорната клауза е неравноправна по смисъла на Директивата. Ако националният съд стигне до извода, че за преценката на договорната клауза са необходими допълнителни доказателства, трябвало да информира страните за обстоятелствата, изискващи събиране на доказателства, за да могат страните надлежно да изложат становищата си.

48. *Нидерландското правителство* посочва, че четвъртият преюдициален въпрос очевидно се отнася до хипотезата, при която ответникът не се явява пред националния съд и последният постановява решението си в негово отсъствие. Това правителство счита, че при постановяването на решение в отсъствие на ответника, да се възложи задължение на националния съд при всички случаи служебно да събира доказателства за евентуалния неравноправен характер на договорните клаузи би означавало да се наложи непропорционална тежест за него и за националната съдебна система. За да изпълни подобно задължение, националният съд би се оказал длъжен да установява съдържанието на договорните условия и да извършва обстойна служебна проверка на договора, включително общите му условия, дори и в случаите, когато потребителят не е предприел никакви действия. Същевременно на другата страна би трябвало да се даде възможност да изрази становището си с оглед на евентуалното обявяване на отделна клауза или на целия договор за нищожни.

49. Обстоятелството, че националното процесуално право ограничава възможностите на националния съд за служебно провеждане на съдебно дирене, не означавало, че то във всички случаи е недопустимо. Ако има основание да се смята, че клаузата за подсъдност може да е неравноправна, националният съд трябвало да упражни контрол, за да осигури ефективна защита на потребителите.

50. Освен това националният съд трябвало при всички случаи да проверява служебно дали съответната клауза за подсъдност представлява неравноправна клауза по смисъла на член 6 от Директива 93/13,

включително и в неприсъствени производства. Клауза за подсъдност, която прави невъзможно или затруднява оспорването на евентуалния иск от страна на потребителя, накърнявала преследваната с Директивата цел за ефективност на правната защита. Затова националният съд трябвало при всички случаи да проверява служебно тези договорни клаузи.

51. Според *правителството на Обединеното кралство* евентуалното тълкуване на точка 35 от Решение по дело Pannon в смисъл, че националният съд носи общо задължение за провеждане на съдебно дирене, би имало сериозни последици, които дори биха поставили под въпрос процесуалната автономия на правните системи на държавите членки. Когато не са налице необходимите за преценката на неравноправния характер на договорна клауза правни и фактически обстоятелства или когато потребителят е решил да не се позовава на неравноправния характер на договорната клауза, евентуалното общо задължение на националния съд за провеждане на съдебно дирене щяло да противоречи на системата за правна защита, въведена с Директива 93/13.

52. Когато някоя от страните или съдът установи, че е налице неравноправна (или потенциално неравноправна) клауза, и когато прилагането на тази клауза във връзка с определена норма на националното процесуално право на практика възпрепятства потребителя от упражняването на неговите процесуални права, националната юрисдикция била длъжна да не прилага тази клауза, като например разгледа служебно въпроса, преди клаузата да прояви възпиращото си действие. Евентуалното общо задължение за провеждане на съдебно дирене щяло да накърни правото на потребителя на достъп до правосъдие, тъй като щяло да доведе до увеличаване на съдебните разноски и да изключи възможността за опростени, финансово приемливи и бързи изпълнителни мерки.

53. Според правителството на Обединеното кралство е нереално да се очаква от съдебните системи на държавите членки да бъдат в състояние да разглеждат всички осъдителни искове за парични вземания като оспорени от длъжника. В такъв случай щяло да се наложи да бъде определен специален съдия, който да проверява документите по договора и да събира доказателства, за да установи фактите по случая. Освен това би трябвало страните да бъдат призовани да представят текста на договора и всички свързани с него документи, за да може националният съд да прецени всички фактически обстоятелства във връзка със сключването на договора.

54. Ако Съдът стигне до заключението, че националните юрисдикции трябва да предприемат всички мерки, за да осигурят наличието на необходимите за преценката на неравноправния характер на съответната договорна клауза правни и фактически обстоятелства, можело да се стигне до нарушение на разпоредбите на Регламент (ЕО) № 1896/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2006 година за създаване на процедура за европейска заповед за плащане [6].

6 — ОВ L 399, стр. 1; Специално издание на български език, 2007 г., глава 19, том 9, стр. 108.

55. Комисията твърди, че разпоредбата на член 6, параграф 1 от Директива 93/13 се прилага към случаи на неравноправни договорни клаузи и определя правните им последици, а именно лишава съответната клауза от правнообвързващо действие. При все това преюдициалният въпрос не се отнасял до хипотезата на договорна клауза, за която е установено, че е неравноправна, а по-скоро до случая, когато националният съд само допуска, че съответната клауза е неравноправна, без да е в състояние да го установи. Директива 93/13 обаче не уреждала подобен случай.

56. До момента Съдът не бил изразил становище по въпроса дали националният съд е задължен служебно да събира доказателства за евентуалния неравноправен характер на договорна клауза, ако не са налице необходимите за тази преценка правни и фактически обстоятелства. Всъщност общностното право не съдържало нито една разпоредба, която да оправомощава националния съд, ако не са налице необходимите правни и фактически обстоятелства, въз основа на които евентуално да направи извод за неравноправния характер на разглежданата договорна клауза, служебно да събере доказателствата, установяващи тези обстоятелства.

57. Според Комисията, ако задължи националния съдия служебно да провежда съдебно дирене при съмнение, че определена клауза е неравноправна, общностното право би му възложило задачи, сходни с тези на следовател. Подобна намеса изисквала приемането на изчерпателни разпоредби в областта на националното процесуално право. Така например трябвало да се изясни в кои случаи или при каква степен на съмнение националният съд трябва да проведе такова съдебно дирене. Освен това трябвало да бъдат уточнени съответните процесуалноправни инструменти, с които той разполага. Подобно разширяване на компетентността на националния съд би могло да доведе до съществени промени в съдебните системи на държавите членки.

58. Независимо от това националният съд бил длъжен в рамките на проверката на собствената си компетентност служебно да разгледа въпроса за неравноправния характер на договорна клауза, когато са налице необходимите правни и фактически обстоятелства, и да не приложи неравноправната клауза, ако потребителят не възразява срещу това.

VI — Анализ

А — *Встъпителни бележки*

59. Настоящото дело за пореден път дава възможност на Съда да доразвие практиката си във връзка с неравноправните клаузи в потребителски договори по смисъла

на Директива 93/13. Предварително следва да се отбележи, че в случая не става дума нито за преценката, нито за определянето на типичните признаци на подобна клауза, а по-скоро за изясняването на отделни аспекти на подсъдността и на някои институционални въпроси в сложните отношения на сътрудничество между националните юрисдикции и Съда, които в областта на защитата на потребителите се отличават с особено стриктно разпределение на задачите [7]. Трябва да бъдат уточнени най-вече правомощията на националния съд, който в рамките на общностните си правораздавателни функции има задачата да приложи общностното право към фактите по главното производство, съобразявайки се с тълкувателните указания на Съда.

Б — *По първия преюдициален въпрос*

1. Общи положения

60. Първите три преюдициални въпроса по същество се отнасят до преюдициалното производство, уредено в член 234 ЕО, а понастоящем, след влизането в сила на Договора за изменение от Лисабон — в член 267 от ДФЕС [8], включително до по-подробната му уредба чрез процесуалните разпоредби на Статута на Съда, като особен акцент се поставя върху предвидената в Директива 93/13 преценка на неравноправния характер на договорните клаузи. Тематично разграничен от тях трябва да бъде четвъртият преюдициален въпрос, който има за предмет по-скоро правомощията на националния съд. По съображения за прегледност преюдициалните въпроси трябва да бъдат разгледани в същия ред.

61. Основополагащите разпоредби относно юрисдикциите на Съюза се съдържат в Договора за ЕО, съответно в Договора за Евратом, както и в по-малка степен в Договора за ЕС. Приложеният Протокол относно Статута на Съда на свой ред съдържа рамкова уредба, чието конкретно съдържание трябва да бъде допълнено от юрисдикциите на Съюза чрез съответните им процедурни правилници. Статутът на Съда, чието тълкуване е предмет на

7 — Вж. Решение от 16 декември 1981 г. по дело Foglia/Novello (244/80, Recueil, стр. 3045, точка 14). В него Съдът постановява, че в интерес на надлежното прилагане и единното тълкуване на общностното право във всички държави членки член 234 ЕО почива на идеята за сътрудничество, основано на разпределението на правомощията между националната юрисдикция и Съда. В този смисъл също и *Everling*, U. Das Vorabentscheidungsverfahren vor dem Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden 1986, p. 21, както и *Wägenbaur*, B. Kommentar zur Satzung und Verfahrensordnungen EuGH/EuG. München 2008, Art. 23 Satzung EuGH, 2, p. 27.

8 — Влизането в сила на договора за изменение по никакъв начин не се отразява на правните изводи по настоящото дело. С оглед на обстоятелството, че преюдициалното запитване е отправено преди 1 декември 2009 г., по-нататък ще бъде следвана номерацията съгласно Договора от Ница.

първия преюдициален въпрос на запитващата юрисдикция, е част от първичното право, както следва от членове 245 ЕО и 311 ЕО. Поради това Съдът може да изведе своята компетентност за тълкуване на разпоредбите на Статута на Съда, включително на член 23, непосредствено от член 234, първа алинея, буква а) ЕО [9].

2. Ограничения на общностното право

а) Член 23 от Статута на Съда

62. Що се отнася до въпроса за съвместимостта на разпоредба като тази на член 155/А, алинея 2 от унгарския Граждански процесуален кодекс с член 23 от Статута на Съда, следва да се посочи, че както всяка норма на общностното право, така и Статутът има предимство пред правото на държавите членки, така че национална процесуалноправна разпоредба, която задължава националните юрисдикции едновременно с подаването на преюдициално запитване до Съда да го изпратят за информация и до министъра на правосъдието, може да се разглежда като съвместима с общностното право само ако член 23 от Статута на Съда и останалите разпоредби на общностното право не налагат извод в противоположен смисъл.

63. При всички случаи обаче подобна забрана не може да бъде изведена непосредствено от самия член 23 от Статута на Съда. Нито текстът, нито смисълът и целта на тази разпоредба, а именно чрез изпращането на акта за преюдициално запитване да бъде осигурена възможност на правителствата на държавите членки и на останалите заинтересовани субекти да вземат отношение по преюдициалните въпроси [10], противоречат на прякото препращане на акта за преюдициално запитване до правителството на съответната държава членка, тъй като и двете разпоредби, без да се припокриват изцяло, имат за цел уведомяването на съответната държава членка. В крайна сметка те изпълняват една и съща процесуална функция.

64. Въпросът обаче е дали няма други норми, които биха могли да противоречат на тази разпоредба.

9 — В този смисъл *Lenaerts*, K./*Arts*, A./*Maselis*, I. Procedural Law of the European Union. 2. ed., p. 188, 6-003, p. 175, които посочват, че приложенията и протоколите към Договорите имат същото правно действие като самите Договори.

10 — Вж. Решение от 8 септември 2009 г. по дело Liga Portuguesa de Futebol Profissional (C-42/07, Сборник, стр. I-7633, точка 40). В него Съдът постановява, че целта на сведенията, които трябва да бъдат предоставени в рамките на акта за преюдициално запитване, е не само да му осигурят възможност да даде полезни отговори на запитващата юрисдикция, а и да позволят на правителствата на държавите членки и на останалите заинтересовани страни да изразят становища съгласно член 23 от Статута на Съда.

б) Принципи на равностойност и ефективност

65. Във връзка с това на първо място трябва да припомня, че по принцип процесуалното право на държавите членки не подлежи на хармонизиране. В тази област липсва и обща законодателна компетентност на Общността. В съответствие с това общностното право признава автономията на националното процесуално право [11]. Това важи и в рамките на преюдициалното производство съгласно член 234 ЕО, така че например единствено националната юрисдикция е компетентна евентуално да спре производството и да сезира Съда. Член 234 ЕО предоставя на националната юрисдикция компетентност да преценява дали е необходимо решение по въпроси, отнасящи се до общностното право. Съответно преюдициалното производство пред Съда продължава, докато преюдициалното запитване на националната юрисдикция не бъде оттеглено или отменено [12]. Въпросът дали, до каква степен и при какви условия може да се обжалва акт за преюдициално запитване на национална юрисдикция, се решава единствено в съответствие с националното право [13]. Така в крайна сметка всички фактически и правни аспекти на националното производство остават в компетентността на националната юрисдикция. Тя трябва да прецени дали актът за преюдициално запитване съответства на националните процесуалноправни разпоредби относно организацията на съдилищата и съдебното производство [14].

66. В писаното процесуално право на Европейския съюз и в съдебната практика [15] се съдържат само откъслечни конкретни разпоредби по въпроса при какви условия и в каква форма може да бъде отправено преюдициално запитване до Съда.

67. На първо място, съществено ограничение на принципа на административната автономия на държавите членки следва от общите принципи на общностното право, например във връзка с упражняването на субективни права, черпени от общностния правен ред. Така Съдът неведнъж е пояснявал, че при липсата на общностна правна уредба в тази област във вътрешния правен ред на всяка държава членка трябва да се приемат процесуални правила за съдебните производства,

11 — Вж. Решение от 3 септември 2009 г. по дело Fallimento Olimpiclub (C-2/08, Сборник, стр. I-7501, точка 24). В практиката си Съдът понякога използва израза „принцип на процесуалната автономия“.

12 — Вж. Решение от 30 януари 1974 г. по дело BRT-I (127/73, Recueil, стр. 51, точки 7—9).

13 — Вж. Определение от 16 юни 1970 г. по дело Chanel/Cepeha (31/68, Recueil, стр. 404).

14 — Вж. Решение от 14 януари 1982 г. по дело Reina (65/81, Recueil, стр. 33, точка 7), Решение от 20 октомври 1993 г. по дело Balocchi (C-10/92, Recueil, стр. I-5105, точка 16), Решение от 11 юли 1996 г. по дело SFEI и др. (C-39/94, Recueil, стр. I-3547, точка 248) и Решение от 8 ноември 2001 г. по дело Adria-Wien Pipeline и Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke (C-143/99, Recueil, стр. I-8365, точка 19).

15 — Вж. Решение по дело Liga Portuguesa de Futebol Profissional (посочено по-горе в бележка под линия 10, точка 40). В него Съдът препраща към постоянната си практика, според която е необходимо, от една страна, националният съд да определи фактическата обстановка и правната уредба, в която се вписват зададените от него въпроси, или най-малкото да разясни фактическите хипотези, на които се основават тези въпроси. От друга страна, в акта за преюдициално запитване трябва да бъдат посочени конкретните причини, които са подтикнали националния съд да си зададе въпроси относно тълкуването на общностното право и да приеме за необходимо да отправи преюдициални въпроси към Съда. При тези обстоятелства е необходимо националният съд да предостави минимални разяснения относно причините за избора на общностните разпоредби, чието тълкуване иска, и относно връзката, която установява между тях и националното законодателство, приложимо към спора по главното производство.

предназначени да гарантират защитата на правата, които страните в процеса черпят от общностното право, като правилата не трябва да бъдат по-неблагоприятни от тези, които уреждат аналогични вътрешноправни съдебни производства (принцип на равностойност), нито да правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени от общностния правен ред (принцип на ефективност) [16].

68. Сравнително лаконично изложените съображения на запитващата юрисдикция по този преюдициален въпрос не позволяват да се разбере защо според тази юрисдикция разпоредба като тази на член 155/А, алинея 2 от унгарския Граждански процесуален кодекс би могла да противоречи на член 23 от Статута на Съда. Особено неясно остава доколко спорната разпоредба би могла да накърни функцията на преюдициалното производство за защита на субективните права [17]. При все това е очевидно, че запитващата юрисдикция не изключва напълно подобна възможност. С оглед на необходимостта да се даде полезен отговор на запитващата юрисдикция [18] по-нататък трябва да бъде разгледан въпросът за съвместимостта на тази разпоредба с гореспоменатите принципи.

69. По данни на унгарското правителство [19] спорната правна норма представлява процесуална разпоредба, с която на запитващата юрисдикция се възлага задължение за предоставяне на информация. Правителството обосновава тази разпоредба с необходимостта да бъде информирано във възможно най-кратък срок за преюдициалните запитвания на националните юрисдикции, още повече че тези запитвания могат да имат преки последици както върху националното пра-

16 — Вж. в този смисъл Решение от 14 декември 1995 г. по дело Van Schijndel и Van Veen (C-430/93 и C-431/93, Recueil, стр. I-4705, точка 17), Решение от 15 септември 1998 г. по дело Ansaldo Energia и др. (C-279/96—C-281/96, Recueil, стр. I-5025, точки 16 и 27), Решение от 1 декември 1998 г. по дело Levez (C-326/96, Recueil, стр. I-7835, точка 18), Решение от 16 май 2000 г. по дело Preston и др. (C-78/98, Recueil, стр. I-3201, точка 31), Решение от 6 декември 2001 г. по дело Clean Car Autoservice (C-472/99, Recueil, стр. I-9687, точка 28), Решение от 9 декември 2003 г. по дело Комисия/Италия (C-129/00, Recueil, стр. I-14637, точка 25), Решение от 19 септември 2006 г. по дело i-21 Germany и Arcor (C-392/04 и C-422/04, Recueil, стр. I-8559, точка 57), Решение от 26 октомври 2006 г. по дело Mostaza Claro (C-168/05, Recueil, стр. I-10421, точка 24), Решение от 7 юни 2007 г. по дело Van der Weerd и др. (C-222/05—C-225/05, Сборник, стр. I-4233, точка 28) и Решение от 6 октомври 2009 г. по дело Asturcom (C-40/08, Сборник, стр. I-9579, точка 38).

17 — Тук е мястото да се отбележи, че наред с обективната функция за осигуряване на еднакво прилагане на общностното право в държавите членки преюдициалното производство е от значение и за защитата на субективните права, тъй като физическите и юридическите лица, на които член 230, четвърта алинея ЕО предоставя доста ограничени възможности за обжалване на нормативните актове на Общността, могат като страни в съдебно производство в съответната държава членка да оспорват пред националната юрисдикция валидността на актовете на Общността, които са от значение за решаването на тяхното дело, или с помощта на преюдициалното производство пред Съда да издействат благоприятно за тях тълкуване на общностното право (вж. във връзка с това *Schwarze*, J. — в: EU-Kommentar [ed. Jürgen Schwarze], 2. ed., Baden Baden 2009, Art. 234 EG, 4, p. 1810).

18 — В Решение от 12 юли 1979 г. по дело Union Laitière Normande (244/78, Recueil, стр. 2663, точка 5) Съдът пояснява, че макар член 234 ЕО да не му позволява да преценява основанията за преюдициалното запитване, необходимостта от полезно тълкуване на общностното право изисква да бъде очертана правната уредба, до която се отнася исканото тълкуване. Според *Lenaerts*, K./*Arts*, A./*Maselis*, I. (посочено в бележка под линия 9, стр. 188, точка 6-021), няма пречка Съдът да изрази становище относно фактите по главното производство и някои аспекти на националното право като изходна точка за полезно тълкуване на приложимите разпоредби и принципи на общностното право.

19 — Вж. точка 55 от становището на унгарското правителство.

во, така и върху изводите по общностното право на същите тези юрисдикции. Според унгарското правителство от правна гледна точка засегнатата държава членка има „приоритетен интерес“ да бъде своевременно уведомена. С оглед на факта, че член 23, първа алинея, второ изречение от Статута на Съда във връзка с член 104, параграф 1 от Процедурния правилник предвижда задължение за секретаря на Съда да изпрати акта за преюдициално запитване до държавите членки, включително до държавата членка, в която се намира седалището на запитващата юрисдикция, от обективна гледна точка преимуществото на разглежданата процесуалноправна разпоредба може да бъде открито само в спечеленото време за правителството на съответната държава членка, през което то може да подготви становището си или писмените бележки по смисъла на член 23, втора алинея от Статута на Съда с оглед на евентуално участие в писмената фаза на производството пред Съда.

70. Въпреки че няма данни да съществуват подобни разпоредби за сходни национални производства, което затруднява правната проверка в светлината на принципа на равностойност, според мен е спорно доколко изобщо подобна разпоредба би могла да се разглежда като „поне благоприятна“, например от гледна точка на хипотетичен носител на общностни субективни права, който иска да ги упражни по съдебен ред. За да се избегне чисто формалистичният подход при проверката за равностойност, е логично да се постави и въпросът за конкретното действие на съответната национална разпоредба.

71. Във връзка с въпроса за съвместимостта на спорната разпоредба с принципа на ефективност се констатира, че по естеството си тази разпоредба определено не може да направи практически невъзможно или да затрудни прекомерно преюдициалните запитвания до Съда, доколкото действието ѝ, както бе споменато по-горе, се свежда единствено до задължение за предоставяне на информация. Затова спазването ѝ в никакъв случай не може да се разглежда като условие за преюдициалните запитвания до Съда. Освен това въпросната разпоредба не урежда правните последици от евентуалното неизпълнение на това задължение за предоставяне на информация. Тъй като поне от гледна точка на хипотетичния носител на общностни субективни права това задължение не произвежда действие спрямо него, а засяга само отношенията между националната юрисдикция и правителството, следва да се приеме, че тя не противоречи на принципа на ефективност.

72. Следователно спорната разпоредба е в съответствие с принципите на равностойност и ефективност.

в) Принципът на лоялност към Общността съгласно член 10 ЕО

73. По-нататък следва да бъде разгледан въпросът дали е нарушен принципът на лоялност към Общността съгласно член 10 ЕО. Този принцип предполага определени задължения на националните юрисдикции за сътрудничество в рамките на Съюза и най-вече задължение за правна взаимопомощ и съдебен диалог със Съда [20]. Това важи по-специално за преюдициалното производство, което Съдът разглежда като инструмент на съдебното сътрудничество. Затова в постоянната практика на Съда е възприето, че когато националните юрисдикции от последна инстанция нарушат предвиденото в член 234, трета алинея ЕО задължение за отправяне на преюдициално запитване, това съставлява нарушение на общностното право [21]. Произволният от обективна гледна точка отказ от преюдициално запитване до Съда нарушава член 10 ЕО във връзка с член 234 ЕО, което, от една страна, може да бъде санкционирано от Комисията или от останалите държави членки по реда на производството за установяване на неизпълнение на задължения съгласно член 226 ЕО [22], съответно член 258 от ДФЕС, а от друга страна, частноправните субекти могат да се защитят пред националните съдилища по реда на правилата за реализиране на отговорността на държавата за вреди, произтичащи от нарушение на общностното право [23].

74. Ако няма задължение за преюдициално запитване, както следва да се приеме за главното производство по липса на данни в противоположен смисъл от страна на запитващата юрисдикция, според мен евентуално може да става дума за нарушение на член 10 ЕО във връзка с член 234 ЕО, ако определени изисквания на националните процесуалноправни разпоредби могат да имат такова влияние върху решенията на националните юрисдикции, че в определени случаи последните да нямат възможност да упражнят правото си да отправят преюдициално запитване до Съда. В такъв случай нарушението би се състояло в накърняването на отношенията на сътрудничество между Съда и националните юрисдикции, и то в ущърб на еднаквото тълкуване и прилагане на общностното

20 — В този смисъл *Kahl*, W. — in: EUV/EGV-Kommentar (ed. Christian Calliess/Matthias Ruffert), 3. ed., München 2007, Art. 10, 47, p. 450.

21 — Вж. Решение от 30 септември 2003 г. по дело Köbler (C-224/01, Recueil, стр. I-10239).

22 — Вж. Решение по дело Комисия/Италия (посочено в бележка под линия 16, точка 33 и сл.), но без позоваване на член 10 ЕО.

23 — Вж. Решение по дело Köbler (посочено в бележка под линия 21). Относно възможността за производство за неизпълнение на задължения, както и за реализиране на отговорността на държавата за нарушение на общностното право вж. *Lenaerts*, K./*Art*, D./*Maselis*, I. (посочено в бележка под линия 9, точки 2–053 и сл., стр. 77 и сл.).

право във всички държави — членки на Европейския съюз [24].

75. За еднаквото тълкуване и ефективното прилагане на общностното право е абсолютно необходимо юрисдикциите от по-долна инстанция във всички държави членки да имат възможност пряко да сезират Съда. Наред с другото, това е инструментът, който позволява всички национални юрисдикции да прилагат общностното право. Чрез преюдициалното запитване националният съд се включва в общностноправния дискурс независимо от другите национални власти или съдебни инстанции. Поради това безусловно трябва да бъде възприето правното становище на генералния адвокат Poiares Maduro, изложено в заключението му по дело Cartesio (C-210/06), а именно че общностното право предоставя на всяка юрисдикция във всяка държава членка правото да отправи преюдициално запитване до Съда и че това право не може да се ограничава от националното право [25]. Затова Съдът правилно е възприел още в Решение по дело Rheinmühlen [26], че следва да се оставят без приложение националните разпоредби, които препятстват провеждането на производството по член 234 ЕО.

76. Същевременно спорната национална разпоредба, както вече бе изяснено [27], в никакъв случай не е формулирана като условие за преюдициалните запитвания до Съда, а само въвежда задължение за националните юрисдикции да предоставят информация на компетентния правителствен орган. Подобна процесуалноправна разпоредба не обвързва решението на националните юрисдикции да отправят преюдициално запитване до Съда с волеизявление на изпълнителната власт. Ето защо не виждам по какъв начин задължението за спазване на тази процедура може да окаже негативно влияние върху готовността на националните юрисдикции да отправят преюдициални запитвания.

77. Тъй като спорната разпоредба не ограничава правото на националните юрисдикции да отправят преюдициални запитвания до Съда, не може да се счита, че е налице нарушение на установения в член 10 ЕО принцип на лоялност към Общността.

24 — Съдът неведнъж е пояснявал, че въведената с член 234 ЕО система с цел да бъде гарантирано единството при тълкуването на общностното право в държавите членки създава пряко сътрудничество между Съда и националните юрисдикции чрез производство, което не зависи от инициативата на страните (вж. Решение от 12 февруари 2008 г. по дело Kempter, C-2/06, Сборник, стр. I-411, точка 41 и Решение от 16 декември 2008 г. по дело Cartesio, C-210/06, Сборник, стр. I-9641, точка 90). Както пояснява *Everling*, U. (посочено в бележка под линия 7, стр. 16), бездруго е ясно, че органите и юрисдикциите на отделните държави членки биха стигнали до крайно разнородни решения, ако не бяха взети мерки за осигуряване на еднаквото тълкуване на общностното право. Тази задача е възложена на Съда в рамките на преюдициалното производство. Съдът от самото начало подчертава, че еднаквото тълкуване и прилагане на общностното право спада към основните принципи на общностното право и не следва да бъде препятствано от национални разпоредби. Във връзка с това Съдът препраща към Решение по дело Rheinmühlen.

25 — Вж. заключението на генералния адвокат Poaires Maduro от 22 май 2008 г. по дело Cartesio (C-210/06, Сборник, стр. I-9641, точка 21). В подобен смисъл също и *Classen*, C.D. Europarecht. (ed. Reiner Schulze/Manfred Zuleeg). 76, p. 204, според когото правото на преюдициално запитване не може да бъде ограничавано от националното процесуално право.

26 — Вж. Решение от 16 януари 1974 г. по дело Rheinmühlen (166/73, Recueil, стр. 33, точки 2 и 3), както и Решение по дело Van Schijndel и Van Veen (посочено в бележка под линия 16, точка 18).

27 — Вж. точка 71 от настоящото заключение.

г) Принцип на равните процесуални възможности

78. По-нататък, национална разпоредба като спорната в случая може да бъде разгледана с оглед на нейната съвместимост с принципа на равните процесуални възможности, доколкото вследствие на ранното уведомяване на унгарското правителство за преюдициалните запитвания на унгарските юрисдикции то се оказва в по-изгодна в процесуален аспект позиция спрямо останалите участници в производството, поради това че разполага с повече време да подготви становище по делото или писмени бележки по смисъла на член 23, втора алинея от Статута на Съда.

79. Принципът на равните процесуални възможности се разглежда в постоянната практика на Съда като част от процесуалните гаранции [28]. От гледна точка на правната теория той съответства на общия правен принцип на справедлив процес [29], който е задължителен за юрисдикциите на Съюза и който от своя страна представлява израз както на принципа на правовата държава, така и на всеобщия принцип на равенството. Той осигурява формалното равенство в процесуалноправното положение на страните, както и равенството им от материална гледна точка в смисъл на равнопоставеност в процеса, което трябва да бъде осигурено от съда. Този процесуален принцип предоставя на страните преди всичко правото да представят всички релевантни за постановяването на съдебно решение факти, доказателства и доводи и самостоятелно да използват всички необходими средства за защита срещу процесуалните действия на насрещната страна.

80. При все това трябва да се има предвид, че този принцип е в тясна връзка със *състезателното начало* [30]. Основание за това са противоположните интереси на страните, които изискват баланс между права и задължения и равни възможности за процесуални действия. Състезателните производства, като например производството за установяване на неизпълнение на задължения и производствата по жалби за отмяна или по искове за установяване на неправомерно бездействие, се характеризират с това, че ищецът, съответно жалбоподателят, предявява определени искания на основание на общностното право срещу ответника, който от своя страна се защитава. Ищецът (жалбоподателят) и ответникът са *страни* по делото. За разлика от това безспорните производства изпълняват обективна функция за правна защита и контрол. В тях няма страни, а само *участници* [31]. Типичен пример за безспорно производство е преюдициалното производство по член 234 ЕО, чиято цел е да се осигури еднаквото прилагане на

28 — Вж. Решение на Съда от 15 юни 2000 г. по дело TEAM/Комисия (C-13/99, Recueil, стр. I-4671, точка 35 и сл.) и Решение от 9 септември 1999 г. по дело Petrides (C-64/98 P, Recueil, стр. I-5187, точка 31). Вж. Решение на Общия съд от 29 юни 1995 г. по дело ICI/Комисия (T-36/91, Recueil, стр. II-1847, точка 93).

29 — В този смисъл *Sachs*, B. Die Ex-Officio-Prüfung durch die Gemeinschaftsgerichte. Tübingen 2008, p. 208. Съдът за първи път изрично признава обвързващото действие на общия правен принцип на справедлив процес спрямо юрисдикциите на Съюза в Решение от 17 декември 1998 г. по дело Baustahlgewerbe/Комисия (C-185/95 P, Recueil, стр. I-8417, точка 21).

30 — В същия смисъл и *Sachs*, B. (посочено в бележка под линия 29). Вж. Решение по дело Petrides (посочено в бележка под линия 28, точка 31).

31 — Вж. *Koenig*, C./*Pechstein*, M./*Sander*, C. EU-/EG-Prozessrecht. 2. ed., Tübingen 2002, 123, p. 65.

общностното право [32]. За разлика обаче от гореспоменатите преки производства и от производството за даване на становище по реда на член 300, параграф 6 ЕО, съответно член 218, параграф 11 от ДФЕС, тук става дума не за самостоятелно, а за *междинно производство* в рамките на висящо дело, с което е сезирана юрисдикция на държава членка. В това производство се решават само отделни въпроси относно тълкуването или валидността на норми на общностното право — въпроси, които са релевантни за постановяването на решение по главното производство. Поради това доводите, изложени от държавите членки в качеството им на участници в производството в становищата им в писмената фаза на производството пред Съда, не могат да се разглеждат като изявления на страни, а по-скоро, както правилно посочва Комисията, приличат на становищата на amicus curiae, доколкото са предназначени единствено да улеснят Съда при постановяването на решение [33].

81. Горните пояснения позволяват да бъдат по-добре разбрани смисълът и целта на разпоредбата на член 23, втора алинея от Статута на Съда. В този смисъл предвиденият двумесечен срок служи не толкова за защита на равните процесуални възможности, а по-скоро за осигуряване на ефективно правораздаване. Той трябва, от една страна, да гарантира, че на участниците в производството ще бъде даден подходящ срок да подготвят и внесат становищата си, а от друга — че производството ще бъде проведено без излишно забавяне.

82. С оглед на това принципът на равните процесуални възможности не може да намери приложение към настоящия случай. Затова никой от участниците не може да твърди, че е поставен в по-неблагоприятна позиция от унгарското правителство само

32 — В този смисъл *Koenig*, C./*Pechstein*, M./*Sander*, C. (посочено в бележка под линия 31, стр. 65), *Wägenbaur*, B. (посочено в бележка под линия 7, член 23 Satzung EuGH, точка 2), стр. 27 и *Everling*, U. (посочено в бележка под линия 7, стр. 56). В постоянната си практика Съдът разглежда преюдициалното производство като „безспорно производство", което представлява отклонение от хода на делото пред запитващата юрисдикция и което по никакъв начин не зависи от действията на страните, тъй като техните възможности се свеждат единствено до представянето на становища, но в очертаната от запитващата юрисдикция правна рамка (вж. Определение на председателя на Съда от 24 октомври 2001 г. по дело Dory, C-186/01 R, Recueil, стр. I-7823, точка 9 и цитираната съдебна практика). По този начин Съдът отграничава преюдициалното производство от същинското „спорно производство" пред запитващата национална юрисдикция. Именно поради съществените различия между спорните производства и междинното производство по член 234 ЕО Съдът например не допуска прилагане на разпоредбите, предвидени единствено за спорни производства.

33 — Както може да се заключи по аргумент от противното, явно така счита и генералният адвокат Geelhoed в заключението си от 28 ноември 2002 г. по дело Комисия/Германия (C-20/01 и C-28/01, Recueil, стр. I-3609, точка 42). Генералният адвокат посочва, че целта на встъпването не е встъпилите страни да поемат ролята на amicus curiae и съответно да представят писмени и устни становища, за да подпомогнат общностния съд, каквато е хипотезата по член 20, втора алинея от Статута на Съда и по член 104, параграф 4 от Процедурния правилник. Споменаването на член 104, параграф 4 от Процедурния правилник позволява да се заключи, че субектите, които представят становища в рамките на преюдициалните производства, действат като amicus curiae. Видимо сходно е и становището на *Everling*, U. (посочено в бележка под линия 7, стр. 57), който отбелязва, че в тези производства функцията на Комисията е да подпомага Съда. Освен това той посочва, че държавите членки се възползват от възможността да изразят становищата си най-вече в случаите, когато са засегнати техни конкретни интереси, например действието на национална правна уредба или важни за техните граждани въпроси, или когато най-общо се засяга позицията на съответната държава членка в системата на Общността.

защото по силата на национална разпоредба то получава по-рано информация за преюдициалните запитвания, отправени от унгарските юрисдикции.

д) Систематично сравнение с разпоредбите за спешното производство

83. Както сочат по-нататък разпоредбите на Процедурния правилник относно спешното преюдициално производство, наличието на важни причини може дори да налага приоритетното уведомяване на дадена държава членка. Така например член 104б, параграф 2 от Процедурния правилник предвижда, че секретарят незабавно изпраща до държавата членка, в която се намира съответната юрисдикция, всяко преюдициално запитване, което повдига един или повече въпроси от областите, обхванати от дял VI от Договора за Европейския съюз или част третаq дял IV от Договора за ЕО, ако националната юрисдикция е поискала разглеждане по реда на спешното производство или когато председателят е поискал от определения състав да прецени необходимостта от подобно разглеждане[34]. За ускоряване на производството и с оглед на необходимостта документацията по делото да бъде преведена, на този етап все още не се изпращат съобщения до останалите заинтересовани субекти, упоменати в член 23 от Статута на Съда. Тази разпоредба следва да се разбира като имплицитно признаване от страна на общностния законодател на приоритетната нужда от уведомяване на засегнатата държава членка. На фона на това решение на общностния законодател Република Унгария не може да бъде упреквана, че е въвела вътрешни разпоредби, с които да гарантира, че нейното правителство ще бъде уведомявано възможно най-бързо за преюдициалните запитвания на нейните юрисдикции.

3. Заключение

84. С оглед на всичко това нито член 23 от Статута на Съда, нито останалите разпоредби на общностното право налагат извод в смисъл, че не допускат национална процесуалноправна разпоредба, която задължава националните юрисдикции едновременно с подаването на преюдициално запитване до Съда да го изпратят за информация и до министъра на правосъдието.

34 — Според *Wägenbaur*, B. (посочено в бележка под линия 7, член 104b Verf EuGH, точка 9), стр. 245, поради изискването за спешност подобно преюдициално запитване се съобщава на първо място на засегнатите страни и едва след това на всички останали субекти, упоменати в член 23 от Статута, т.е. още преди Съдът да е взел отношение по въпроса дали е необходимо съответното запитване да бъде гледано по реда на спешното производство. Същото важи и за решението дали преюдициалното запитване да бъде гледано по реда на спешното производство.

B — *По втория и третия преюдициален въпрос*

1. Общи положения

85. Вторият преюдициален въпрос по същество се отнася до тълкуването на член 234 ЕО. С него запитващата юрисдикция иска да установи дали тълкувателната компетентност на Съда обхваща и понятието „неравноправна договорна клауза“ по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 93/13, както и изброените в приложението към тази директива клаузи. Третият преюдициален въпрос, който се отнася до компетентността на Съда да дава тълкувателни насоки, изрично е поставен само в случай че на втория преюдициален въпрос бъде даден утвърдителен отговор, като двата въпроса са в тясна връзка. Затова е логично да им се даде общ отговор.

86. Начинът, по който са формулирани преюдициалните въпроси, говори за известна неувереност на запитващата юрисдикция по отношение на ролята както на Съда, така и на националните юрисдикции в рамките на тълкуването и прилагането на Директива 93/13. С оглед на това считам за нужно с цел по-добро разбиране на отношенията на сътрудничество, характерни за преюдициалното производство, отначало да разясня накратко общата тълкувателна компетентност на Съда, след което ще се спра на поставените от запитващата юрисдикция правни въпроси.

2. Обхват на тълкувателната компетентност на Съда

87. Що се отнася до първия аспект, трябва да се отбележи, че по принцип всички актове на общностното право могат да бъдат предмет на искане за тълкуване. Това се потвърждава от член 220, първа алинея ЕО, който възлага на Съда задачата в рамките на своята компетентност при тълкуването на този договор да осигурява спазването на „законността“ като цяло. В член 234, първа алинея, буква б) ЕО се пояснява, че тълкувателната компетентност на Съда наред с другото обхваща и „актовете на институциите на Общността“, под което се разбира цялото вторично право, включително упоменатите в член 249 ЕО актове. Следователно Съдът е компетентен да тълкува и акт като Директива 93/13. Тази компетентност обхваща и съдържащите се в Директивата правни термини, които според постоянната съдебна практика по принцип трябва да се тълкуват самостоятелно в рамките на общностното право, освен в случай на отпращане към правните системи на държавите членки [35].

35 — Вж. напр. Решение от 18 януари 1984 г. по дело Ekro (327/82, Recueil, стр. 107, точка 11), Решение от 19 септември 2000 г. по дело Linster (C-287/98, Recueil, стр. I-6917, точка 43), Решение от 9 ноември 2000 г. по дело Yiadom (C-357/98, Recueil, стр. I-9265, точка 26), Решение от 6 февруари 2003 г. по дело SENA (C-245/00, Recueil, стр. I-1251, точка 23), Решение от 12 октомври 2004 г. по дело Комисия/Португалия (C-55/02, Recueil, стр. I-9387, точка 45), Решение от 27 януари 2005 г. по дело Junk (C-188/03, Recueil, стр. I-885, точки 27—30) и Решение от 7 декември 2006 г. по дело SGAE (C-306/05, Recueil, стр. I-11519, точка 31).

88. В случая с понятието „неравноправна клауза“ по смисъла на член 3 от Директивата всъщност самата директива не посочва връзка с понятия от правото на държавите членки. Както обаче Съдът правилно е постановил, с използването на понятията за добросъвестност и за значителна неравнопоставеност между правата и задълженията на страните по договора Директивата *само абстрактно* определя факторите, които придават неравноправен характер на договорните клаузи, които не са индивидуално договорени [36]. Въпреки опита за конкретизиране от страна на общностния законодател чрез препратката в член 3, параграф 3 към съдържащия се в приложението към Директивата списък с клаузи е очевидно, че фактическият състав на понятието за неравноправност *е формулиран само с обща разпоредба* [37]. Следователно понятието „неравноправна клауза“ представлява недостатъчно определен правен термин, чието нормативно съдържание се нуждае от изясняване.

89. При все това, както Съдът потвърди в Решение по дело SENA [38] във връзка с понятието „справедливо възнаграждение“ по смисъла на член 8, параграф 2 от Директива 92/100 [39] и както изчерпателно съм разяснила неотдавна в заключението си от 11 май 2010 г. по висящото дело C-467/08 (SGAE), използвайки примера със съдържащия се в член 5, параграф 2, буква б) от Директива 2001/29 [40] правен термин „справедливо обезщетение“ за копия за лично ползване, нуждата от изясняване на съответния правен термин сама по себе си не е довод срещу квалифицирането му като самостоятелен термин на общностното право, който подлежи на еднакво тълкуване във всички държави членки. Напротив, трябва да се обръща специално внимание на смисъла и целта на разпоредбата, които сочат каква вероятно е била волята на общностния законодател. Във връзка с това трябва да спомена целта за сближаване

36 — Вж. Решение от 7 май 2002 г. по дело Комисия/Швеция (C-478/99, Recueil, стр. I-4147, точка 17) и Решение от 1 април 2004 г. по дело Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, Recueil, стр. I-3403, точка 20).

37 — В същия смисъл *Pfeiffer*. — in: Das Recht der Europäischen Union (ed. Grabitz/Hilf), vol. IV, Kommentierung zur Richtlinie 93/13, Vorbemerkungen, A5, 28, p. 14, и *Basedow*, J. Der Europäische Gerichtshof und die Klauselrichtlinie 93/13: Der verweigerte Dialog. — Festschrift für Günter Hirsch zum 65. Geburtstag. 2008, p. 58.

38 — Решение по дело SENA (посочено в бележка под линия 35).

39 — По дело SENA Съдът е трябвало да тълкува понятието „справедливо възнаграждение“ по смисъла на член 8, параграф 2 от Директива 92/100/ЕИО на Съвета от 19 ноември 1992 година относно правото на отдаване под наем и в заем и относно някои права, сродни на авторското право в областта на интелектуалната собственост (ОВ L 346, стр. 61; Специално издание на български език, 2007 г., глава 17, том 1, стр. 120). Там Съдът отначало препраща към споменатата погоре съдебна практика във връзка със самостоятелното тълкуване на термините на общностното право, след което обръща внимание на факта, че Директива 92/100 не дава определение за това понятие. В случая Съдът явно приема за отправна точка допускането, че общностният законодател съзнателно не е определил подробна и задължителна методика за изчисляване на това възнаграждение. Затова той изрично признава компетентността на държавите членки сами да уточнят детайлите на това „справедливо възнаграждение“, като „определят подходящи критерии, за да осигурят съобразяването с този общностен термин в границите, очертани от общностното право и най-вече от директивата“, и се ограничава да призове държавите членки предвид целите на Директива 92/100, изложени в частност в съображенията на тази директива, да разглеждат понятието „справедливо възнаграждение“ по възможно най-сходен начин в рамките на Общността. Тук е важно да се подчертае, че това понятие наистина се нуждае от конкретизиране чрез критерии, определени в националното право, но въпреки това Съдът постановява, че понятието „справедливо възнаграждение“ по смисъла на член 8, параграф 2 от Директива 92/100 трябва да бъде тълкувано еднакво във всички държави членки и да бъде транспонирано от всяка държава членка. Така независимо от особените обстоятелства по това дело Съдът в крайна сметка потвърждава общностноправния характер на понятието и необходимостта от самостоятелното му тълкуване в рамките на общностното право.

40 — Директива 2001/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2001 година относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество (ОВ L 167, стр. 10; Специално издание на български език, 2007 г., глава 17, том 1, стр. 230).

на законодателствата, преследвана и с Директива 93/13 [41], която по необходимост предполага разработването на самостоятелни понятия на общностното право, включително на единна терминология, за да бъде постигната законодателната ѝ цел. Задачата за допълнително конкретизиране на общностното понятие „неравноправна клауза“ чрез тълкуване, и то с обвързващо действие за всички юрисдикции в Европейския съюз, е от компетентността на Съда, който в този смисъл се явява последна инстанция [42].

90. Що се отнася до следващия въпрос, дали тълкувателната компетентност на Съда обхваща и изброените в приложението към тази директива клаузи, с оглед на горните съображения отговорът безусловно трябва да е утвърдителен. Правилността на това схващане се потвърждава с Решение по дело Océano Grupo [43], в което при тълкуването на член 3 от Директивата Съдът използва категорията клаузи, посочени в точка 1, буква р) от приложението [44]. Това става ясно и от Решение по дело Pannon [45], в което Съдът изрично пояснява, че в рамките на това дело при упражняването на възложената му с член 234 ЕО компетентност Съдът тълкува общите критерии, използвани от общностния законодател за определяне на понятието за неравноправна клауза.

3. Разграничение между правомощията на Съда и на националните юрисдикции в рамките на контрола върху неравноправните клаузи

а) Разликата между тълкуване и прилагане на общностното право

91. Това води до друг аспект на въпроса, който се нуждае от пояснение. Ако вторият преюдициален въпрос се възприема не само буквално, а по-скоро в смисъл, че от Съда се иска да изясни разпределението на правомощията между него и националните юрисдикции във връзка с контрола върху неравноправните клаузи, то би било

41 — Вж. основанията за това оправомощаване в член 95 ЕО, както и например първо, второ, трето и десето съображение от Директива 93/13.

42 — В този смисъл *Röthel*, A. Missbrauchlichkeitskontrolle nach der Klauselrichtlinie: Aufgabenteilung im supranationalen Konkretisierungskatalog. — Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 2005, p. 422, която посочва, че съгласно преобладаващото становище на доктрината конкретизирането на общи клаузи и на понятия с нормативно неизяснено съдържание също в крайна сметка е от компетентността на Съда. Съдът е компетентен да определи окончателното и задължително конкретизирано съдържание на разпоредбата, с други думи — има правомощие за конкретизиране. Като доводи авторката посочва предназначението на преюдициалното производство и целта за сближаване на законодателствата, тъй като иначе общностното право не може да осъществи тази цел за сближаване. *Leible*, S. (посочено в бележка под линия 44, стр. 426) също отбелязва, че според преобладаващото мнение в доктрината понятието за неравноправна клауза по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува самостоятелно в рамките на европейското право. В противен случай не би могло да се осигури полезното действие („effet utile“) на вторичното право, нито търсеният с директивите ефект на сближаване на законодателствата. В подобен смисъл също *Müller-Graff*, P.-C. Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft. — in: Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft. 2. ed., Baden Baden 1999, p. 56 sq., според когото при тълкуването на директивите в областта на частното право Съдът изпълнява функциите на граждански съд. При изпълнението на тези функции Съдът постоянно се сблъсква с предизвикателството да конкретизира и съответно да доразвива общностното право въз основа на неопределени и поради това изискващи тълкуване правни термини в рамките на съответната цел на директивата. Като пример авторът посочва понятието за неравноправна клауза по член 3, параграф 1 от Директива 93/13.

43 — Решение от 27 юни 2000 г. по дело Océano Grupo Editorial и Salvat Editores (C-240/98, Recueil, стр. I-4941, наричано по-нататък „Решение по дело Océano Grupo“).

44 — Вж. Решение по дело Océano Grupo (посочено в бележка под линия 43, точка 22). В подкрепа на тълкувателната компетентност на Съда очевидно и *Leible*, S. Gericht sstandsklauseln und EG-Klauselrichtlinie. — Recht der Internationalen Wirtschaft. 6/2001, p. 425.

45 — Вж. Решение по дело Pannon (посочено в бележка под линия 4, точка 42).

добре на запитващата юрисдикция преди всичко да се обърне внимание на общото правило [46], по силата на което в производството по реда на член 234 ЕО правомощията са така разпределени между Съда и националните юрисдикции, че първият отговаря за тълкуването, а последните — за прилагането на общностното право. Затова Съдът няма правомощия да прилага нормите на общностното право към индивидуални случаи и съответно не е компетентен и да квалифицира разпоредби на националното право като попадащи в обхвата на подобна норма. Съдът обаче си запазва правото да предоставя на националната юрисдикция всички насоки за тълкуване на общностното право, които могат да ѝ бъдат полезни при преценката на действието на тези разпоредби.

92. Както неотдавна посочих в заключението си от 29 октомври 2009 г. по дело Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08), според мен това характерно за производството по член 234 ЕО разпределение на правомощията налага следния извод във връзка с контрола върху неравноправните клаузи в потребителски договори: Съдът не може да се произнася пряко по възможността за проверка [47], нито по съвместимостта на дадена договорна клауза с Директива 93/13, а само може да решава как тази директива следва да бъде тълкувана с оглед на определена клауза [48]. От своя страна националният съд има задачата с помощта на Директива 93/13 и на приложимите национални разпоредби за транспонирането ѝ, следвайки тълкувателните насоки на Съда, да провери дали въпросната клауза може да

46 — Вж. Решение от 27 март 1963 г. по дело Da Costa (28/62—30/62, Recueil, стр. 60) и Решение от 12 февруари 1998 г. по дело Cordelle (C-366/96, Recueil, стр. I-583, точка 9). В този смисъл също *Craig*, P./*De Búrca*, G. EU Law. 4. ed., Oxford 2008, p. 493, според които член 234 ЕО предоставя на Съда правомощието да тълкува Договора, но не и изрично правомощие да го прилага към случая по главното производство. Разграничението между тълкуване и прилагане е характерно за разпределението на правомощията между Съда и националните юрисдикции. То се изразява в това, че Съдът тълкува Договора, а последните го прилагат към конкретния случай. Според *Schima*, B. Kommentar zu EU- und EG-Vertrag (ed. H. Mayer), 12. ed., Wien 2003, Art. 234 EGV, 40, p. 12, прилагането на общностна норма към конкретното дело е от компетентността на националните юрисдикции. Авторът обаче признава, че понякога е трудно да се отграничи прилагането на дадена норма от тълкуването ѝ. В подобен смисъл също *Aubry*, H./*Poillot*, É./*Sauphanor-Brouillard*, N. Panorama Droit de la consommation. — Recueil Dalloz, 13/2010, p. 798, които припомнят, че компетентността на Съда в рамките на преюдициалното производство съгласно член 267 от ДФЕС обхваща единствено тълкуването, но не и прилагането, но невинаги е лесно да се спазва това правило на практика.

47 — В същия смисъл и *Nassall*, W. Die Anwendung der EU-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen. — Juristenzeitung, 14/1995, p. 690.

48 — Вж. точка 69 от моето заключение от 29 октомври 2009 г. по дело Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, Решение от 3 юни 2010 г., Сборник, стр. I-4785). В този смисъл *Schlosser*, P. — in: J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 13. ed., Berlin 1998, Einleitung zum AGBG, 33, p. 18, според когото не се допускат преюдициални запитвания до Съда по въпроса дали определени клаузи в подробно описани типове договори са неравноправни. В подобен смисъл също *Whittaker*, S. Clauses abusives et garanties des consommateurs: la proposition de directive relative aux droits des consommateurs et la portée de l'„harmonisation complète". — Recueil Dalloz, 17/2009, p. 1153, с позоваване на практиката на Съда, преди всичко на Решение по дело Freiburger Kommunalbauten и Решение по дело Pannon.

бъде квалифицирана като неравноправна по смисъла на член 3, параграф 1 от Директивата.

б) Съдебната практика след Решение по дело Freiburger Kommunalbauten

93. Основните характеристики на това разпределение на правомощията, както сочи общото правило относно компетентността за тълкуване и прилагане на общностното право, отдавна са залегнали в практиката на Съда. Едва след постановяването на Решение по дело Freiburger Kommunalbauten [49] обаче тези характеристики могат да се считат за установени и във връзка с контрола върху неравноправните клаузи в потребителски договори съгласно Директива 93/13 [50]. Затова е препоръчително накратко да бъдат разгледани ключовите моменти от това решение.

94. В това решение Съдът постановява, че при упражняването на възложената му с член 234 ЕО компетентност за тълкуване на общностното право може да тълкува общите критерии, използвани от общностния законодател за определяне на понятието за неравноправна клауза, но няма право да взема отношение по прилагането на тези общи критерии към определена клауза, тъй като тази задача изисква да бъде извършена проверка въз основа на обстоятелствата по конкретния случай [51].

95. Във връзка с това Съдът изтъква специалната роля на националните юрисдикции в усилията за противодействие на неравноправните клаузи и поради това им поверява задачата в отделните случаи да установяват конкретно дали разглежданата договорна клауза отговаря на критериите, които биха я определили като неравноправна по смисъла на член 3, параграф 1 от Директивата [52]. Според Съда, който в този смисъл препраща към член 4 от Директива 93/13, сред конкретните обстоятелства, които националните юрисдикции трябва във всеки отделен случай да вземат предвид при упражняването на този контрол, са видът на стоките или услугите, съставляващи предмет на договора, както и всички обстоятелства, съпътстващи сключването на договора. Освен това трябва да бъдат оценени и възможните

49 — Решение по дело Freiburger Kommunalbauten (посочено в бележка под линия 36).

50 — *Röthel*, A. (посочено в бележка под линия 42, стр. 424) застъпва схващането, че с Решение по дело Freiburger Kommunalbauten Съдът видимо е променил практиката си и вече е се основава на прагматично разпределение на правомощията между него и националните юрисдикции в рамките на противодействието на неравноправните клаузи в потребителските договори. *Pfeiffer*, T. Prüfung missbräuchlicher Klauseln von Amts wegen (Gerichtsstand) — Günstigkeitsprinzip nach Wahl des Verbrauchers". — Neue Juristische Wochenschrift. 32/2009, p. 2369, счита, че с Решение по дело Freiburger Kommunalbauten Съдът е искал да стабилизира нееднозначната си практика във връзка с разпределението на правомощията с националните юрисдикции в областта на потребителските договори. *Aubry*, H./*Poillot*, E./*Sauphanor-Brouillard*, N. (посочено в бележка под линия 46, стр. 798) намират в Решение по дело Freiburger Kommunalbauten потвърждение за гореспоменатото разпределение на правомощията във връзка с тълкуването и прилагането на общностното право.

51 — Решение по дело Freiburger Kommunalbauten (посочено в бележка под линия 36).

52 — Пак там, точка 25.

последици на съответната клауза в рамките на приложимото към договора право, което предполага да бъде разгледана националната правна уредба [53].

96. Тук Съдът се е съобразил със заключението на генералния адвокат Geelhoed, който по същество се изказва в подкрепа на децентрализирания контрол върху неравноправните клаузи на равнището на държавите членки, но при съблюдаване на тълкувателния монопол на Съда. В заключението си генералният адвокат от една страна посочва *необходимостта от ясно разграничение на правомощията* между Общността и държавите членки в областта на защитата на потребителите, а от друга страна призовава за *икономично прилагане на способите за правна защита*. Във връзка с последното генералният адвокат с право предупреждава имплицитно за опасността от прекомерно често прибягване до производството по член 234 ЕО, ако трябва задачата по преценка на неравноправния характер на конкретната договорна клауза да бъде от компетентността на Съда. С оглед на общия характер на понятието „неравноправна клауза“ и на голямото разнообразие на тези клаузи както по форма, така и по съдържание, генералният адвокат изразява опасението си, че те твърде често могат да дават повод за поставяне на преюдициални въпроси. Тези съображения следва да се приемат, тъй като не може да бъде задача на Съда самостоятелно да преценява неравноправния характер на всяка представена му договорна клауза. С оглед на множеството фактически обстоятелства и националноправни разпоредби, които трябва да бъдат взети под внимание във всеки отделен случай [54], близостта на съда a quo до спора в главното производство се очертава като преимущество, от което юрисдикцията на

53 — Пак там, точка 21.

54 — Тъй като липсва единно европейско гражданско право, при тълкуването на понятието за неравноправна клауза съгласно член 3, параграф 1 от Директива 93/13 Съдът продължава да разчита на данните на националните юрисдикции относно приложимото национално право в съответното главно производство. По принцип обаче изглежда допустимо освен това Съдът евентуално да прибягва и до разработените от европейски експерти модели за кодифициране, като например Draft Common Frame of Reference (DCFR), за да може да стига до полезни решения във връзка с граждански спорове. Вж. в този смисъл *Heinig*, J. Die AGB-Kontrolle von Gerichtsstandsklauseln — zum Urteil Pannon des EuGH. — Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht. 24/2009, p. 886 sq., който отбелязва постъпателното развитие на европейското частно право, както и формулирането на общи европейски правила в областта на облигационното право в DCFR, съответно в една бъдеща Обща референтна рамка, което в бъдеще може да зададе на Съда критерии за по-активно осъществяване на контрол в областта на потребителските договори на европейско равнище. От своя страна резерви изказва *Freitag*, R. Anmerkung zum Решение по дело Freiburger Kommunalbauten. — Entscheidungen zum Wirtschaftsrecht. 2004, p. 398, който също счита за по принцип допустимо Съдът в зависимост от конкретния случай да предлага „common European legal denominator“, приложим самостоятелно в рамките на общностното право и изведен от общностното гражданско право и от сравнителния анализ на правните системи на държавите членки. Тъй като обаче Директива 93/13 по принцип обхваща всички области на гражданското право, в този случай Съдът би бил поставен в ролята на квазизаконодател в областта на гражданското право, което би могло да доведе до проблеми във връзка с хоризонталното разпределение на правомощията в Общността и във връзка с правната сигурност.

Европейския съюз трябва да се възползва с цел защита на потребителите [55].

97. В заключение като пореден довод генералният адвокат изтъква *релевантността на националното право* в усилията за противодействие на неравноправните клаузи. Според него тези клаузи са от значение преди всичко в отношенията между частноправни субекти, които се уреждат все още предимно от националното право, поради което дори е възможно в различните правни системи клаузи от един и същ вид да пораждат различни правни последици. Това съображение също следва да се приеме, доколкото преценката на неравноправния характер на договорната клауза in concreto се определя на-вече от националното право [56], чието тълкуване и прилагане е от изключителната компетентност на националните юрисдикции.

98. Потвърждение на изложените по-горе принципи може да бъде намерено в Решение по дело Mostaza Claro [57], както и в неотдавна обявеното Решение по дело Pannon [58], като последното съдържа по-обширни разяснения в смисъл, че националните юрисдикции трябва да преценяват дали разглежданата договорна клауза е неравноправна в светлината на изложените в решението абстрактни съображения на Съда [59]. От това обаче следва единствено че при упражняването на контролните си правомощия националният съд трябва да се съобразява с тълкувателните насоки на общностния съд [60].

99. Във връзка с това обаче трябва да се подчертае, че изложените в решенията по тези дела насоки за преценка в никакъв случай не могат да се разглеждат като изчерпателни. Те по-скоро представляват част от „общите критерии“ по смисъла на съдебната практика, които Съдът по силата на своя монопол за тълкуване на общностното право може да предостави на националния съд. Оттук следва, че конкретизирането на фактическия състав

55 — *Basedow*, J. (посочено в бележка под линия 37, стр. 61) правилно посочва, че трябва да се водят открити дебати по съображенията на политиката в областта на правосъдието. Авторът застъпва схващането, че Съдът не може да взема отношение по неравноправния характер на конкретни договорни клаузи. От друга страна, той трябвало да има възможност да издава решения, които да осигуряват насоки за тълкуването на общата разпоредба на член 3 от Директива 93/13. Според *Heinig*, J. (посочено в бележка под линия 54, стр. 886) неравноправният характер на клаузата може да зависи от множество обстоятелства на конкретния случай, чиято преценка може да бъде възложена на националните юрисдикции по съображения за ефективност и с оглед на действащото европейско частно право. *Freitag*, R., пак там, стр. 398, посочва, че неравноправният характер на предварително формулирани договорни условия може да се преценява само спрямо съответни правни критерии. Тъй като липсва единна европейска кодификация в областта на гражданското право, тези критерии се определят в съответното национално право, което обаче Съдът не може да прилага или тълкува. *Whittaker*, S. (посочено в бележка под линия 48, стр. 1154) смята, че националната юрисдикция е съдът, който е в най-подходящо положение да прецени неравноправния характер на дадена договорна клауза, тъй като най-добре може да оцени националния контекст, в който се прилага въпросната клауза.

56 — В този смисъл *Bernadskaya*, E. L'office du juge et les clauses abusives: faculté ou obligation?. — Revue Lamy droit d„affaires. 42/2009, p. 71, която посочва, че изводите на националния съд in concreto във връзка с клаузи в потребителски договори се основават на правната уредба в отделната държава членка.

57 — Решение по дело Mostaza Claro (посочено в бележка под линия 16, точки 22 и 23).

58 — Решение по дело Pannon (посочено в бележка под линия 4, точка 42).

59 — Пак там, точка 43.

60 — Преюдициалното заключение на Съда има формална и материална правна сила и е обвързващо за запитващата юрисдикция, както и за всички национални юрисдикции, до които е отнесено съответното дело, включително горните съдебни инстанции. Вж. Решение от 24 юни 1969 г. по дело Milchkontor (29/68, Recueil, стр. 165, точка 3). В този смисъл *Schwarze*, J. (посочено в бележка под линия 17, точка 63, стр. 1826).

на неравноправните клаузи по член 3, параграф 1 от Директивата на равнището на общностното право следва да се разбира като продължителен процес, който в крайна сметка се направлява от Съда. Неговата задача е постепенно да прецизира абстрактните критерии за този контрол и с натрупването на опит да очертае общностните рамки на този контрол. Преюдициалното производство като израз на разпределението на правомощията между Съда и националните юрисдикции представлява подходящо средство за постигане на адекватни резултати при спазване на принципа на процесуалната икономия [61].

4. Заключение

100. С оглед на горните съображения на втория преюдициален въпрос следва да се отговори, че съгласно член 234 ЕО Съдът е компетентен да тълкува и понятието „неравноправна договорна клауза“ по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 93/13, както и изброените в приложението към тази директива клаузи.

61 — В този смисъл *Röthel*, A., посочено по-горе, стр. 427. Според авторката развиващата се система на общностното гражданско право повече от всяка друга област на правото изисква комуникация и сътрудничество. В този аспект преюдициалното производство крие сериозни възможности за изграждане на наднационална система на частното право и за по-нататъшно управление на процеса на интеграция. В решението на Съда по дело Freiburger Kommunalbauten авторката вижда сигнал в правилната посока. Набелязаното в него разпределение на правомощията между Съда и националните юрисдикции обещавало общоприемливи адекватни резултати при спазване на принципа на процесуална икономия.

101. На третия преюдициален въпрос следва да се отговори в смисъл, че в интерес на осигуряването на предписаната с Директива 93/13 еднаква степен на защита на потребителите във всички държави — членки на Европейския съюз, преюдициалното запитване, с което се иска такова тълкуване, може да включва и въпроса кои аспекти може или трябва да вземе под внимание националният съд, когато определените в Директивата общи критерии се прилагат към специфична индивидуална договорна клауза.

Г — *По четвъртия преюдициален въпрос*

1. Предмет на въпроса

102. С четвъртия си преюдициален въпрос запитващата юрисдикция иска по същество да получи разяснение във връзка с точки 34 и 35 от Решение по дело Pannon [62], в които Съдът е постановил следното:

„При тези обстоятелства специфичните характеристики на съдебното производство между продавача или доставчика и потребителя, което протича съгласно националното право, не могат да представляват фактор, който би могъл да засегне

62 — Решение по дело Pannon (посочено в бележка под линия 4).

правната защита, от която се ползва потребителят по силата на разпоредбите на директивата.

Ето защо на втория въпрос следва да се отговори, че националният съд е длъжен да разгледа служебно неравноправния характер на договорна клауза, когато са налице необходимите за това правни или фактически обстоятелства. Когато счете такава клауза за неравноправна, той не я прилага, освен ако потребителят се противопостави на това. Националният съд има такова задължение и когато проверява собствената си териториална компетентност".

103. В акта за преюдициално запитване запитващата юрисдикция [63] посочва, че от решението не става ясно какъв хронологичен ред трябва да бъде следван. Според тази юрисдикция са възможни две схващания — че националният съд може да разглежда служебно неравноправния характер на договорна клауза едва когато са налице необходимите за това правни или фактически обстоятелства или че съдът е длъжен в рамките на служебното разглеждане на неравноправния характер на договорната клауза да установи и актуализира необходимите за това правни или фактически обстоятелства.

63 — Вж. стр. 2 от акта за преюдициално запитване от 2 юли 2009 г.

2. Релевантните констатации на Съда в Решение по дело Pannon с оглед на досегашната съдебна практика във връзка със задължението на националния съд за служебна проверка

104. Преди да взема отношение по същността на преюдициалния въпрос, считам за уместно с цел изясняване на предмета на въпроса да изложа накратко релевантните за настоящото дело констатации на Съда в Решение по дело Pannon в контекста на досегашната съдебна практика.

105. От Решение по дело Océano Grupo [64] досега в постоянната практика на Съда се приема, че „предоставяната с Директивата защита на потребителите изисква националната юрисдикция *да може* служебно да преценява дали някоя от клаузите на съответния договор е неравноправна", включително „при разглеждането на допустимостта на предявения пред националните юрисдикции иск". Тази формулировка обаче не дава отговор на въпроса дали Съдът е решил, че става дума за задължение или само за възможност за служебна преценка на неравноправния характер на договорните клаузи. В този смисъл Решение по дело Pannon дава важно пояснение, доколкото в него Съдът вече постановява, че задачата на националния съд „не се ограничава само до правото да се произнесе относно евентуално неравноправния характер на договорна клауза", а включва и *задължението* да се разгледа този въпрос [65]. Това задължение се отнася за

64 — Решение по дело Océano Grupo (посочено в бележка под линия 43, точки 28 и 29) както и Решение от 21 ноември 2002 г. по дело Cofidis (C-473/00, Recueil, стр. I-10875, точки 32 и 33) и Решение по дело Mostaza Claro (посочено в бележка под линия 16, точки 27 и 28).

65 — Решение по дело Pannon (посочено в бележка под линия 4).

всички неравноправни клаузи, тоест и за клаузите за подсъдност. Съдът приема, че такова задължение е налице, още в Решение по дело Cofidis [66], а след това още по-ясно и в Решение по дело Mostaza Claro [67]. В Решение по дело Pannon Съдът добавя, че задължението на националния съд за служебна проверка безспорно предполага, че съгласно член 6, параграф 1 от Директива 93/13 неравноправните клаузи са нищожни ipso iure и не е необходимо потребителят да се позовава на тази нищожност [68].

106. Друга новост, внесена с Решение по дело Pannon, е разяснението, че националният съд може да приложи разглежданата клауза, ако след като е бил информиран за това от посочения съд, потребителят възнамерява да не се позовава на нейния неравноправен характер [69]. Преимуществото на този подход се състои в това, че той предпазва потребителя от задължително наложена защита и по-скоро изразява идеята за защита на потребителите чрез информираност [70].

66 — Решение по дело Cofidis (посочено в бележка под линия 64).

67 — Решение по дело Mostaza Claro (посочено в бележка под линия 16).

68 — Решение по дело Pannon (посочено в бележка под линия 4, точка 24).

69 — Пак там, точка 33.

70 — В същия смисъл и *Heinig*, J. (посочено в бележка под линия 54, стр. 886). *Osztovits*, A./*Nemessányi*, Z. Missbräuchliche Zuständigkeitsklauseln in der Ungarischen Rechtsprechung im Licht der Urteile des EuGH. — Zeitschrift für Europarecht, internationales Privatrecht & Rechtsvergleichung. 2010, p. 25, посочват, че по този начин Съдът е дал отговор на неизяснения до момента теоретичен въпрос дали националният съд може да установи нищожността дори когато потребителят, след като бъде информиран за неравноправния ѝ характер, изрично поиска запазването на клаузата. Авторите считат, че с решението явно се дава предимство на принципа „pacta sunt servanda“ за сметка на „липсата на обвързващо действие“ на неравноправните договорни клаузи, въпреки че съгласно Решение по дело Mostaza Claro разпоредбите на тази директива са норми от публичен ред.

3. Правно становище

107. При все това, както Комисията правилно отбелязва, предметът на преюдициалният въпрос не засяга случая, когато договорната клауза действително е неравноправна, а само хипотезата, в която националният съд забелязва *евентуалния* неравноправен характер на договорната клауза, т.е. само предполага неравноправния ѝ характер, без да може да го установи със сигурност. Тъй като обаче Директива 93/13 не урежда подобна хипотеза, в съответствие с принципа на процесуалната автономия на държавите членки [71] по правило следва да се приложи националното процесуално право.

108. От друга страна, принципът на процесуалната автономия на държавите членки не бива да е причина за накърняване на защитата на потребителите, както е предвидена в членове 6 и 7 от Директива 93/13 и изяснена в съдебната практика [72]. В този смисъл следва да се разбират констатациите на Съда в точка 34 от Решение по дело Pannon, а именно че „[с]пецифичните характеристики на съдебното производство

71 — Вж. точка 65 от настоящото заключение.

72 — Съдът постановява, че правомощието на юрисдикциите да разглеждат служебно неравноправния характер на договорна клауза представлява подходящо средство за постигане на целта, установена в член 6 от Директивата, а именно да се гарантира, че неравноправните клаузи няма да имат обвързващо действие по отношение на потребителя, и за осъществяване на целта на член 7 от Директивата, тъй като подобна проверка има възпиращо действие и по този начин спомага за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи от продавачи или доставчици в потребителските договори (вж. Решение по дело Océano Grupo, посочено в бележка под линия 43, точка 28, Решение по дело Cofidis, посочено в бележка под линия 64, точка 32 и Решение по дело Mostaza Claro, посочено в бележка под линия 16, точка 27.

между продавача или доставчика и потребителя, което протича съгласно националното право, не могат да представляват фактор, който би могъл да засегне правната защита, от която се ползва потребителят по силата на разпоредбите на директивата“. Поради това за постигане на целите на Директивата в отделни случаи е нужно добре премерено отклонение от принципа на процесуалната автономия на държавите членки [73]. Въпросът е дали в Решение по дело Pannon е въведено такова отклонение от принципа на процесуалната автономия на държавите членки и, ако отговорът е отрицателен, дали подобно отклонение е необходимо.

109. В точка 35 от Решение по дело Pannon Съдът постановява, че националният съд е длъжен да разгледа служебно неравноправния характер на договорна клауза, „*когато* са налице необходимите за това правни или фактически обстоятелства“. Съдът отново прибягва до тази формулировка в неотдавнашното Решение по дело Asturcom [74]. Според мен обаче тази фраза следва да се разбира в смисъл, че задължението за проверка възниква едва когато изявленията на страните или останалите обстоятелства по делото дадат на съда основание да приеме, че клаузата може да има неравноправен характер [75]. Само тогава той трябва служебно да провери съмненията си относно действителността на тази клауза, без някоя от страните да е посочила неравноправния ѝ характер [76]. От решението обаче не може да се заключи,

73 — Тезата, че процесуалната автономия на държавите членки не е абсолютна, а допуска обосновани отклонения, се защитава от *Heinig, J.* (посочено в бележка под линия 54, стр. 885), според когото задължението за проверка на включените в общите условия на договора клаузи за подсъдност не е недопустимо отклонение от принципа на процесуалната автономия на държавите членки. Както авторът правилно пояснява, компетентността на Европейския съюз в областта на защитата на потребителите не се ограничава до материалното право, а може да засяга и процесуални аспекти. Освен това тъкмо клаузите за подсъдност могат да затруднят упражняването на материалните субективни права на потребителите, както става ясно от дело Océano Grupo и от дело Pannon. Това, че Директива 93/13 обхваща и процесуални аспекти, било видно от точка 1, буква р) от приложението, съгласно която могат да бъдат обявявани за неравноправни клаузи, които затрудняват потребителя да предяви правата си.

74 — Посочено в бележка под линия 16, точка 53.

75 — Сравнението на текста на различни езици показва, че въпросното подчинено изречение визира или хронологична последователност, или условие. Въпреки минималните разлики смисълът на текста на всички езици е, че разглеждането на неравноправния характер трябва да бъде извършено едва *след като* са налице необходимите за това правни и фактически обстоятелства. Датски: „*så snart* den råder over de oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver“; немски: „*sobald* es über die hierzu erforderlichen rechtlichen und tatsächlichen Grundlagen verfügt“; френски: „*dès qu'*il dispose des éléments de droit et de fait nécessaires à cet effet„; английски: “*where* it has available to it the legal and factual elements necessary for that task„; италиански: “*a partire dal momento in cui* dispone degli elementi di diritto e di fatto necessari a tal fine„; португалски: “*desde que* disponha dos elementos de direito e de facto necessários para o efeito„; словенски: “*če* razpolaga s potrebnimi dejanskimi in pravnimi elementi„; испански: “*tan pronto como* disponga de los elementos de hecho y de Derecho necesarios para ello„; нидерландски: “*zodra* hij over de daartoe noodzakelijke gegevens, feitelijk en rechtens, beschikt„; унгарски: “*amennyiben* rendelkezésére állnak az e tekintetben szükséges ténybeli és jogi elemek“.

76 — В този смисъл *Mayer, C.* Missbräuchliche Gerichtsstandsvereinbarungen in Verbraucherverträgen: Anmerkung zu EuGH, Urteil vom 4.6.2009, C-243/08 — Pannon GSM Zrt../Erzsébet Sustikné Györfi. — Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatrecht. 2009, p. 221. Очевидно същото становище е възприето и от *Poissonnier, G.* La CJCE franchit une nouvelle étape vers une réelle protection du consommateur. — Recueil Dalloz, 34/2009, p. 2314, който отбелязва, че в Решение по дело Pannon Съдът обвързва задължението за служебно разглеждане на неравноправния характер на дадена договорна клауза с условието да са налице необходимите за това правни и фактически обстоятелства. Неоднозначно, но най-вероятно в същия смисъл е и правното становище на *Aubry, H./Poillot, E./Sauphanor-Brouillard, N.* (посочено в бележка под линия 46, стр. 798), които считат констатацията на Съда „за логична от процесуалноправна гледна точка“.

че националната юрисдикция има същото задължение, ако тези обстоятелства не са налице.

110. С други думи, от общностното право не може да бъде изведено правило, което да възлага на националния съд задължението по своя инициатива да провежда съдебно дирене, за да създаде необходимите за разглеждането на неравноправния характер на договорната клауза правни и фактически обстоятелства, при положение че всъщност те не са налице. Правомощията на националния съд се определят най-вече съгласно националното процесуално право. Във връзка с това трябва да се отбележи, че характерно за гражданското производство в правните системи на държавите членки е *диспозитивното начало,* според което страните трябва да представят всички релевантни факти, въз основа на които след това съдът да постанови решението си. Очевидно това се отнася и за унгарското гражданско процесуално право, тъй като от четвъртия преюдициален въпрос е видно, че събиране на доказателства може да бъде разпоредено само по искане на страните. Следователно според унгарския Граждански процесуален кодекс доказателствата по принцип трябва да бъдат посочени от страните по делото [77].

111. В Решение по дело Van Schijndel и Van Veen [78] Съдът недвусмислено е посочил ограниченията, които тази особеност на националния граждански процес поставя пред възможностите на националния съд за служебна проверка. В това решение Съдът постановява, че „общностното право не изисква от националните юрисдикции служебно да въвеждат правно основание, изведено от нарушаването на общностни разпоредби, в случаите, в които разглеждането на това правно основание би ги задължило да се откажат от наложената им пасивност, като излязат от рамките на представения от страните спор и като се основат на факти и обстоятелства, различни от онези, на които е основала своето искане страната, която има интерес от прилагането на посочените разпоредби“. Оттук следва, че диспозитивното начало в гражданския процес ограничава правомощията за проверка на националния съд и че общностното право трябва да се съобразява с тези ограничения [79].

112. Независимо от това е спорен въпросът дали изобщо е необходимо на националния съд да се възлага всеобхватно

77 — В същия смисъл и *Osztovits*, A./*Nemessányi*, Z. (посочено в бележка под линия 70, стр. 25), които препращат към член 164 от унгарския Граждански процесуален кодекс.

78 — Посочено в бележка под линия 16.

79 — В този смисъл *Poissonnier*, G. (посочено в бележка под линия 76, стр. 2314), който разглежда диспозитивното начало в гражданския процес като ограничаване на задължението за проверка на националния съд.

задължение за провеждане на съдебно дирене, за да се постигне поставената с Директива 93/13 цел за контрол върху неравноправните клаузи. Договорна клауза, която би могла да се разглежда като неравноправна, поради това че предвижда споровете във връзка с договора да се отнасят до съда, в чийто съдебен район е седалището на продавача или доставчика [80], би могла да бъде разгледана от националния съд и в рамките на служебната проверка на подсъдността, без да е нужно изрично изявление на страните. Това се потвърждава и от процесуалната ситуация в главното производство. От преписката по делото например е видно, че преди насрочването на съдебното заседание запитващата юрисдикция е установила, че местожителството на длъжника не е в нейния съдебен район и че заявителят, позовавайки се на общите условия на договора, е подал заявлението за издаване на заповед за изпълнение в съда по седалището си, при което у запитващата юрисдикция са възникнали съмнения относно въпросната договорна разпоредба. Така в крайна сметка запитващата юрисдикция изразява подозрението си, че е налице неравноправна клауза за подсъдност.

80 — Вж. Решение по дело Océano Grupo (посочено в бележка под линия 43, точки 21—24). В него Съдът пояснява, че клауза за подсъдност, която е включена в договор между потребител и продавач или доставчик, без да е индивидуално договорена, и с която се възлага изключителна компетентност на съда, в чийто съдебен район се намира седалището на продавача или доставчика, следва да се разглежда като неравноправна по смисъла на член 3 от Директивата, тъй като въпреки изискването за добросъвестност тя създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията на страните по договора. Според Съда подобна клауза за подсъдност всъщност принуждава потребителя да приеме изключителната компетентност на съд, който би могъл да е отдалечен от местожителството му, а това би затруднило явяването му пред съда. При спорове с незначителна стойност разноските на потребителя във връзка с явяването му пред съда биха могли да имат възпиращо действие и да го накарат да се откаже от предявяването на иск или дори от представяне на защита. Затова според Съда подобна клауза спада към категорията, посочена в точка 1, буква р) от приложението към Директивата, а именно клаузите, чиято цел или последица е изключване или накърняване на правото на потребителя да предяви съдебен иск. За сметка на това тази клауза позволява на продавача или доставчика да отнася всички спорове във връзка със стопанската му дейност до съда, в чийто съдебен район се намира седалището му, което улеснява организацията по явяването му и наред с това води до намаляване на свързаните с това разноски. Същото потвърждава и *Poissonnier*, G. (посочено в бележка под линия 76, стр. 2313). Според *Osztovits*, A./*Nemessányi*, Z. (посочено в бележка под линия 70, стр. 23) тази съдебна практика години наред не е била възприета от практикуващите унгарски юристи. Напротив, и досега е обичайна практика продавачът или доставчикът да включва в общите си условия клауза за подсъдност, по силата на която страните договарят изключителната компетентност на съда, в чийто съдебен район се намира седалището на продавача или доставчика, или — още по-често — който се намира най-близо до седалището му.

113. Дори когато не става дума за клаузи за подсъдност, а за материални договорни задължения, по принцип е логично на националната юрисдикция да бъде предоставен поне един екземпляр от потребителския договор като важно доказателство в подкрепа на предявения иск. Това обаче би означавало, че са налице „необходимите“ за разглеждането на неравноправния характер на съответната договорна клауза „правни и фактически обстоятелства“ по смисъла на Решение по дело Pannon. Така националната юрисдикция би била в състояние да изпълни задължението си за служебно разглеждане на неравноправния характер на договорната клауза. Поради това в повечето случаи националната юрисдикция не би трябвало да среща особени практически затруднения. Това обаче не изключва възможността в практиката да се срещат договорни клаузи, чийто неравноправен характер може да бъде установен едва след обстойно съдебно дирене. Това обаче, както бе посочено, поради липсата на подобно задължение по силата

на общностното право може да стане само в съответствие с изискванията на националното процесуално право.

114. Споменатите по-горе принципи на равностойност и ефективност [81] не налагат да бъде въведено задължение за националния съд да провежда съдебно дирене. Що се отнася до съобразяването в конкретния случай с изискването за равностойност, по всичко личи, че в чисто националните производства националният съд няма по-широки правомощия, отколкото в производствата, предназначени да осигурят защитата на правата, които гражданите черпят от Директива 93/13. В този смисъл не може да бъде установено нарушение на принципа на равностойност. Освен това няма основание да се твърди, че упражняването на правата, предоставени с Директива 93/13, е практически невъзможно или прекомерно трудно. Изложените непосредствено по-горе съображения [82] показват, че липсата в правото на държавите членки на задължение на съда да събира доказателства не е непременно пречка пред националния съд в рамките на служебната проверка на собствената си компетентност или въз основа на изявленията на страните да се запознае с необходимите за разглеждането на неравноправния характер на договорна клауза правни и фактически обстоятелства. Освен това няма пречка при разглеждането на спора по същество националният съд, доколкото е необходимо, да обсъди фактите и правото със страните и да им зададе въпроси [83]. Доколкото подобно задължение за ръководене на процеса е предвидено в националното право, националният съд следва да полага усилия, така че страните своевременно и изчерпателно да изложат становищата си по всички релевантни факти, и по-специално да допълнят евентуално непълните си фактически твърдения, да посочат доказателства и да направят съответните искания [84]. На фона на всичко това трябва да се приеме, че липсата на задължение на националния съд за събиране на доказателства не може да се разглежда като нарушение на принципите на равностойност и ефективност.

115. Общият принцип за ефективна правна защита, залегнал и в общностното право, изисква от държавите членки да

81 — Вж. точка 67 от настоящото заключение.

82 — Вж. точка 112 от настоящото заключение.

83 — *Herb*, A. Europäisches Gemeinschaftsrecht und nationaler Zivilprozess. Tübingen 2007, p. 232, счита, че евентуално задължение за ръководене на процеса е подходящо средство за съобразяване с интереса за правна защита на потребителите.

84 — Както правилно пояснява *Poissonnier*, G. (посочено в бележка под линия 76, стр. 2315), днес гражданският съд вече не може да се ограничи до „ролята на арбитър, който брои ударите и оставя на страните да бъдат господари на процеса“. Гражданският съд изпълнява активна роля за управляването и насочването на гражданското производство. В правната уредба на защитата на потребителите съдът трябва да изпълнява функцията на балансьор, което означава да следи за спазването на правилата. Това не означава, че трябва да взема страна, а по-скоро да бъде в служба на закона. Двойната функция на правната уредба на защитата на потребителите се състои в това да предпазва потребителите и да насърчава етичното пазарно поведение. Тази двояка цел донякъде променя и облекчава ролята на съда. Той трябва да осигури спазването на целта на закона и ефективното му прилагане.

предоставят на гражданите на Съюза необходимите средства за правна защита, за да могат да предявяват по съдебен ред правата, предоставени им от общностното право. За носителя на права възможността да ги упражни по съдебен ред е от основно значение, тъй като е решаваща за практическата стойност на признатите му правни възможности. От това обаче не следва, че общностното право изисква отказ от диспозитивното начало в гражданския процес и замяната му със *служебното начало*. Подобно изискване би надхвърляло необходимото за постигането на целта за ефективна правна защита и следователно би нарушило общностноправния принцип на пропорционалност [85]. Принципът за ефективна правна защита изисква от държавите членки единствено да въведат подходящи превантивни мерки, за да предпазят по адекватен начин частноправните субекти от опасността да изгубят правата си по общностното право поради непознаване на необходимите процесуални стъпки и действия. Държавите членки разполагат със свобода на преценка при избора на средствата. Като адекватни средства за защита, които същевременно позволяват минимална намеса в процесуалната автономия на държавите членки, могат да се разглеждат например възможността, а при широкообхватни и сложни съдебни производства — и задължението страната да се представлява от адвокат (във връзка с предоставянето на правна помощ), задължението на съда да дава указания и разяснения и да поставя въпроси в хода на производството, както и споменатото погоре задължение на съда за ръководене на процеса [86].

4. Заключение

116. Ето защо на четвъртия преюдициален въпрос трябва да се отговори, че Директива 93/13 следва да се тълкува в смисъл, че не възлага на националния съд задължението, ако установи възможността дадена договорна клауза да се окаже неравноправна, служебно да проведе съдебно дирене, за да установи необходимите за тази преценка правни и фактически обстоятелства, при положение че националното процесуално право допуска такава проверка само по искане на страните, а страните не са направили искане в този смисъл.

85 — В този смисъл *Herb*, A. (посочено в бележка под линия 83, стр. 231 и сл.).

86 — Вж. точка 114 от настоящото заключение.

VII – Заключение

117. С оглед на гореизложените съображения предлагам на Съда да даде следния отговор на поставените от Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság преюдициални въпроси:

„1. Нито член 23 от Статута на Съда, нито останалите разпоредби на общностното право налагат извод в смисъл, че не допускат национална процесуалноправна разпоредба, която задължава националните юрисдикции едновременно с подаването на преюдициално запитване до Съда да го изпратят за информация и до министъра на правосъдието.

2. Съгласно член 234 ЕО Съдът е компетентен да тълкува и понятието „неравноправна договорна клауза“ по смисъла на член 3, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година, както и изброените в приложението към тази директива клаузи.

3. В интерес на осигуряването на предписаната с Директива 93/13 еднаква степен на защита на потребителите във всички държави — членки на Европейския съюз, преюдициалното запитване, с което се иска такова тълкуване, може да включва и въпроса кои аспекти може или трябва да вземе под внимание националният съд, когато определените в Директивата общи критерии се прилагат към специфична индивидуална договорна клауза.

4. Директива 93/13 следва да се тълкува в смисъл, че не възлага на националния съд задължението, ако установи възможността дадена договорна клауза да се окаже неравноправна, служебно да проведе съдебно дирене, за да установи необходимите за тази преценка правни и фактически обстоятелства, при положение че националното процесуално право допуска такава проверка само по искане на страните, а страните не са направили искане в този смисъл“.